

I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)

Espionage Activities and Safety Perception in the Ottoman State at the Beginning of World War I (1914-1915)

*Abdurrahman Bozkurt**

Özet

20. yüzyıl başlarında iç ve dış siyasî gelişmeler ekseninde Osmanlı Devleti ciddi güvenlik sorunlarıyla karşılaşmıştır. Osmanlı yönetici ve bürokratları I. Dünya Savaşı'na doğru casusluk faaliyetlerinin ciddiyetini anlayabilmişler ve günlük gelişmeler doğrultusunda bu faaliyetleri önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışmışlardır. I. Dünya Savaşı sırasında başta düşman devlet vatandaşları olmak üzere yabancılara, gayri Müslim ve hatta Müslüman vatandaşlara karşı alınan tedbirleri bu açıdan değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

I. Dünya Savaşı başladığında savaşan devletlerin tamamında olağanüstü koşulların etkisiyle sıkıyönetim uygulamaları sertleşir. Savaşa girdikleri andan itibaren çok yönlü tehditlerle karşılaşan Osmanlı yöneticileri, güvenlik algısını doğrudan etkileyen gizli bir olgu olarak casusluk faaliyetlerini, somut deliller ve adli vakalardan hareketle engellemeye çalışacaklardır.

Bu makalede I. Dünya Savaşı'ndan Arap İsyanı'na kadar geçen dönemde yaşanan casusluk vakaları esas alınarak Osmanlı Devleti'nde güvenlik sorunlarının algılanış biçimi incelenecektir. Arap İsyanı bu makalenin kapsamı dâhilinde yer almamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin temel kaynak olarak kullanılacağı bu çalışmada bilhassa casusluk ve güvenlik hakkında kaleme alınmış olan eserlerden de istifade edilecektir.

Anabtar Kelimeler: casusluk, Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı, güvenlik, istihbarat, İtilâf Devletleri.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
e-mail: abozkurttt@botmail.com

Abstract

Ottoman State in the early 20th century, in the axis of internal and external political developments has faced serious security problems. Towards the First World War the Ottoman administrators and bureaucrats were able to understand the seriousness of espionage activities and to take measures to prevent these activities in line with the daily developments. During World War I, the measures taken against especially citizens of an enemy state, including foreigners and non-Muslim even Muslim citizens to evaluate in this respect would be a more accurate approach.

When World War I, martial law practices hardens in all of the warring states under the influence of extraordinary circumstances. From the moment they enter the war, the Ottoman administrators faced with multiple threats, which directly affect the perception of security as a secret cases will prevent espionage activities in the light of concrete evidence and criminal cases.

In this article from World War I until the Arab Revolt perception of security issues of the events will be examined based on experienced cases of espionage in the Ottoman State. The Arab Revolt is not included within the scope of this article. The Prime Ministerial Ottoman Archives to be used as the main source of this study will also be supported with relevant existing research work.

Keywords: espionage, the Ottoman State, First World War, security, intelligence, Allied Powers.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilânından (24 Temmuz 1908) itibaren demokratikleşme sürecinin sancıları belirgin bir şekilde hissedilirken, içeride ve dışarıda yaşanan gelişmeler ciddi anlamda güvenlik zafiyetlerine neden olmaya başlamıştı. Meşrutiyet rejiminin tesisinde başrolü oynayan İttihatçılar, devlet mekanizmasını köklü ve radikal değişikliklerle yeniden yapılandırmayı tek çıkış yolu olarak görüyorlardı. Ancak yapılmak istenen değişiklikler iç ve dış siyasî gelişmelere endeksli olduğundan İttihatçıların hareket kabiliyetleri oldukça sınırlı idi.

II. Meşrutiyet'in akabinde gerçekleşen ve bugün dahi tam olarak aydınlığa kavuşturulamamış yönleri bulunan 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) Padişah II. Abdülhamid, İttihatçılar ve muhalifleri arasındaki siyasî tartışmalara yeni bir boyut kazandırırken bundan sonraki gelişmeleri de derinden etkiledi. Neticede

II. Abdülhamid tahttan indirilerek V. Mehmet Reşad tahta çıkarıldı ve İttihat ve Terakki Partisi devlet aygıtı içerisindeki ağırlığını gündən güne artırdı¹.

Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasî kaos dış güçler tarafından yakın bir ilgi ile takip edilmekteydi. 1908 yılı içerisinde Avusturya'nın Bosna-Hersek'i², Yunanistan'ın Girit'i ilhakında³, Bulgaristan Emareti'nin bağımsızlık ilânında⁴, Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları⁵ neticesinde yaşanan kayıplarda dış siyasî gelişmeler kadar, ülke içerisinde kronikleşen güvenlik sorunları da belirleyici olmuştu. Bilhassa Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin klasik güvenlik algısında ve stratejisinde revizyona gitmesi gerektiğini gösterecekti. Öte yandan Ermeni Islahatı meselesi de Osmanlı Devleti'nin güvenlik algısını etkileyen başka bir realite olarak çözüm beklemekteydi.

1- Balkan Savaşları ve Osmanlı Güvenlik Stratejisinde Yaşanan Değişim

Osmanlı coğrafyası dikkate alındığında devletin güvenlik hassasiyetlerinin en yüksek olduğu bölgelerden biri kabul edilen Balkanlar, başkent İstanbul ve stratejik önemi haiz Boğazlar bölgesi için adeta bir güvenlik kuşağıdır. Önce Yunanistan'ın (1830) ardından Sırbistan, Karadağ, Romanya (1878) ve nihayet Bulgaristan'ın (1908) bağımsızlıklarını ilân ederek etki sahalarını genişletmek istemeleri bu güvenlik kuşağının gündən güne daralmasına yol açtı. Özellikle Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilânı Osmanlı Devleti'nde güvenlik kaygılarını artırdı.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Faroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jöntürkler)*, Çeviren: Nurhan Ülken, İstanbul 1971; Sina Akşin, *Jöntürkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara 2012; Süleyman Kani İrtem, *31 Mart Vakası ve Hareket Ordusu, Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2003; Doğan Avcıoğlu, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Ankara 1969.

² Zafer Çakmak, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, S. 4, (2003), s. 16-20.

³ Bkz.: M. Murat Hatipoğlu, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerininin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s. 35-52.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Erol Çetin, *Bulgaristan Prenslüğü ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasî İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2003, s. 262-275; Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler", *Türkoloji Dergisi*, C. I, S. 2, (2006), s. 237-272; Emine Bayraktarova, *Bulgaristan'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009, s. 228-245.

⁵ Bkz.: Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 2006; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi II. Cilt, Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, Ankara 1943; Richard C. Hall, *Balkan Savaşları: I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çeviren: M. Tanju Akad, İstanbul 2003; Edward J. Erickson, *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, London 2003.

Artık Osmanlı Devleti'nin Trakya'da müdafaa hatları oluşturarak Batı'dan gelebilecek olası saldırılara karşı askerî tedbirler almaktan başka çaresi kalmamıştı. Ancak savunma hatlarının kurulduğu Trakya'nın demografik yapısı, salt askerî tedbirlerle müdafaanın başarıya ulaşamayacağını kısa süre içerisinde gösterecekti.

I. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı yetkilileri, düşmanlarının cephe hatlarının ötesinde yoğun casusluk faaliyetleri yürüttüklerini çaresizlik içerisinde gözlemlemişlerdi. Yunanistan ve Bulgaristan, genellikle Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-i Müslimlerden kısmen de Müslümanlardan casus olarak istifade ediyordu⁶. Bu durum Osmanlı Devleti'nin savaş stratejilerinde ve güvenlik algısında ciddi değişimlere yol açtı. Osmanlı devlet adamları, cephe merkezi kadar cephe hatlarının gerisini ve hatta ilerisini hesaba katmak zorunda olduklarını acı tecrübelerle öğrendiler.

Balkan devletlerinin genellikle Rum, Bulgar ve Ermenileri casus olarak kullanmaları güvenlik kaygıları artan Osmanlı yöneticilerinin, savaş sahalarına yakın mıntıklarda yaşayan gayr-i Müslimlere ve muhalif olduğu düşünülen Müslümanlara karşı yaklaşımını derinden etkiledi. Bundan böyle yöneticiler, savaş sahası ve çevresinde yaşayan ahaliye karşı daha temkinli bir tutum sergilediler. Tarihi perspektifle bakılacak olursa Osmanlı yöneticilerine hak verilebilir. Çünkü, I. Balkan Savaşı sırasında müttefiklerinin ve yerel etnik unsurların da desteğiyle harekete geçen Bulgar ordusunun, İstanbul'a çok yakın mesafedeki Çatalca hattına kadar ilerlemesi ve bu arada Edirne'nin kaybedilmesi Osmanlı Devleti'nde tam bir travma etkisi yaratmıştı. Yaratması da gayet doğaldı; nitekim başkent, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin varlığı doğrudan tehdit altındaydı. Bu atmosfer içerisinde Osmanlı Devleti, savaş alanları ve çevresinde yaşayan gayr-i Müslim ahaliye yönelik bir dizi güvenlik tedbirini hayata geçirecekti.

Balkan Savaşları sırasında bilhassa Trakya ve Batı Anadolu'da Rumların kitleler halinde Osmanlı ordusu aleyhine bir tavır takınarak Yunan ordusuna katılmaları, Yunan ve Bulgar ordularına yardım etmeleri, asayiş bozmaya yönelik davranışları, demiryollarına sabotaj düzenlemeleri, Müslüman ahaliye saldırımları ve casusluk faaliyetleri karşısında Müslümanların da mukabelede bulunmaları anarşi ortamına zemin hazırlamaktaydı. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Hükûmeti, zararlı faaliyetlerde bulunduğu tespit edilen Osmanlı Rumlarını iç bölgelere sevk etmeye, Yunan vatandaşlarını ise hudut dışına çıkarmaya başladı. Aslında askerî yetkililer, casusluk faaliyetlerinin artmasından dolayı devlet güvenliğinin tehdit altına girdiğini gerekçe göstererek Boğazlar bölgesinde bulunan Rumların tamamının iç bölgelere sevk edilmesini talep ediyorlardı. Fakat hükûmet sadece Çanakkale Boğazı ve Çatalca hattında bulunan Rumların iç bölgelere sevkine karar verdi⁷.

Balkan Savaşlarından sonra da Yunanistan ile Osmanlı Devleti arasında tartışmalar, karşılıklı göçler, boykotlar ve suçlamalar devam etti. Açıkçası iki

⁶ Ahmet Efiloğlu, *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*, İstanbul 2011, s. 31-47.

⁷ Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 31-91.

ülkede de Hristiyan-Müslüman nüfusun bulunduğu bölgeler anarşiye doğru sürükleniyordu. Bu ortam içerisinde Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlarla, Yunanistan'da yaşayan Müslümanların mübadelesi için müzakerelere başlandıysa da bu düşünce hayata geçirilemedi⁸. Dolayısıyla bundan sonraki süreçte taraflar birbirlerini tehdit unsuru olarak algılamaya devam ettiler.

Öte yandan İstanbul Antlaşması'nın ardından Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler olumlu bir seyir izlemeye başladı. İstanbul Antlaşması'nın ek protokolü doğrultusunda taraflar sınır boylarındaki Bulgar ve Müslüman ahalinin mübadelesi konusunda uzlaşmaya vardılar⁹. I. Dünya Savaşı başladığında tarafsız kalsa da ilerleyen süreçte İttifak Devletlerine katılan Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerde savaş boyunca belirgin bir iyileşme gözlemlenecekti.

Balkan Savaşlarını ağır bedeller ödeyerek atlattık zorunda kalan Osmanlı Devleti'ni, 1878 Berlin Antlaşması'nda taahhüt edilen Ermeni İslahatı gibi çok daha derin bir problem bekliyordu.

2- Güvenlik Boyutuyla Ermeni İslahatı

Osmanlı devlet adamları hiç şüphesiz ortaya çıktığı ilk günlerden itibaren Ermeni meselesini devletin iç ve dış güvenliğini etkileyen hayati bir olgu olarak değerlendirmişler, buna göre refleksler geliştirmişlerdir. 1914 yılına gelindiğinde güçlü devletlerin (Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya), Ermeni ıslahatının gerçekleştirilmesi noktasındaki ısrarları yine aynı kaygılarla karşılanmıştır. Rusya'nın Ermenilerin yaşadığı Osmanlı topraklarında yapılacak ıslahatların yürürlüğe konulması konusunda Avrupalı Devletlerle uzlaşmaya varması Osmanlı Devlet adamlarının yalnızlık hissine kapılmalarına neden oldu. Güçlü devletlerin tamamını karşısında bulan Osmanlı Devleti gönülsüz de olsa 8 Şubat 1914 tarihinde Ermenilerin ikâmet ettikleri bölgeleri kapsayan İslahat Anlaşması'nı imzaladı. I. Dünya Savaşı başladığından yapılan antlaşmanın

⁸ Bu konuda tafsilatlı bilgi için bkz.: Justin Mccarty, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Çeviren: Fatma Sarıkaya, Ankara 2012, s. 141-187; Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 93-233.

⁹ 2-15 Kasım 1913 tarihleri arasında Edirne'de Türk ve Bulgar temsilcileri arasında Trakya göçmenlerinin mübadelesi ve iskânları hakkında bir sözleşme imzalandı. İki hükümet, sınırları boyunca 15 kilometrelik bir alan içerisinde bulunan Bulgar ve Müslüman ahalinin ve mülklerinin, gönüllü ve karşılıklı olarak mübadelesi konusunda anlaşılabilir. Daha sonra alınan karar hayata geçirebilmek amacıyla bir komisyon teşkil edildi. Komisyon müzakereleri ve faaliyetleri, I. Dünya Savaşı'na kadar sürecekti. Türk-Bulgar mübadelesi Bulgarların talebiyle 15 km'lik değil 35 km'lik alan içerisinde uygulanmış neticede savaş sırasında gidenler dâhil 48,570 Müslüman, 46,764 Bulgar mübadele edilmişti. Bkz.: Gülay Özgür, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s. 80-90.

uygulanamaması ve buna ilaveten ortaya çıkan yeni sorunlar, meseleyi içinden çıkılmaz bir boyuta taşıyacaktı¹⁰. Islahat Antlaşması ile verilen haklar, Ermenilerin nihai olarak bağımsızlığı ile birlikte Doğu Anadolu'da Rus himayesi için bir başlangıç sayılabilir. Hakikaten de Ermeniler bu ıslahatları nihai olarak tam bağımsızlığı ele geçirmek için bir “avans” olarak görmekteydiler. G. Levy “Ermeni Islahat Antlaşması’yla vurulan prangalardan kurtulmak düşüncesiyle” İttihatçıların Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde gizli bir ittifak antlaşması imzalandığını ileri sürmektedir¹¹. Ki, bu değerlendirmelere kısmen de olsa hak vermek gerekir. Nitekim 20. yüzyılın başlarında yaşanan siyasî bloklaşmalar içerisinde tehdit algıları yükselen Osmanlı Devleti açısından tarafsız kalmak, sorunların ötelenmesinden başka bir mana ifade etmemektedir. Elbette savaş risktir ve yeni tehditleri de beraberinde getirecektir. Ancak İttihatçılar, I. Dünya Savaşı’nda elde edilebilecek başarının, Osmanlı Devleti’nin çıkış yolunu bulmasında katkı sağlayacağına inanmaktadır.

3- Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na Katılması ve Casuslukla Mücadele Düşüncesinin Gelişmesi

Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıl sonlarında ve 20. yüzyıl başlarında karşılaştığı sorunlar, istihbarat ve haber alma¹² konusunda ciddi sıkıntılar yaşadığını ortaya çıkarmıştı. Bundan dolayı Osmanlı Hükûmeti, istihbarat ve haber almaya dair iş ve muamelelerle meşgul olmak, kaçakçılık, casusluk, anarşistlik ile etnik unsurlar arasında, gerek birbirlerine ve gerekse hükûmete karşı kanuna aykırı harekete teşebbüste bulunanları takip etmek, gerekli tedbirleri almak, siyasî suikast ve ihtilâlleri keşfetmek ve bunları önlemek amacıyla Emniyet-i Umumiye dairesinde bir İstilaat (haber alma) Müdüriyeti teşkilatı kurmaya karar verdi¹³. Böylelikle Osmanlı Devleti profesyonel anlamda

¹⁰ Buna göre Doğu Anadolu iki bölgeye ayrılacak; bu bölgelere Avrupa’nın tavsiyeleri doğrultusunda Bâb-ı Âlî tarafından umumî müfettişler tayin edilecekti. Yalnızca Padişah’a bu müfettişlerin ve bütün memurların azli, tali ve yüksek memur ve hâkimlerin tayini için inha salâhiyeti verilmişti. Yusuf Sarıay, “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. I, S. 2, (2008), s. 81-89.

¹¹ Guenter Lewy, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey A Disputed Genocide*, Utah 2005, s. 39-40.

¹² Bu tarihe kadar Osmanlı yönetimi, yurt dışındaki elçiliklerin, yurt içindeki resmî görevlilerin ve amatör ajanların ele geçirebildikleri istihbaratla yetinmek zorundaydı. Nejdet Uysal, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haber Alma”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, (Kasım 2007), s. 523-543.

¹³ Meclis-i Umumi’nin kapalı olduğu dönemlerde hükûmet, “Meclis-i Umumi toplandığında kanuniyeti teklif edilmek üzere kanun layihasının geçici olarak yürürlüğe girmesini teklif ediyor, Padişah da aynı şartla kanunu onaylıyordu”. Söz konusu kanun 30 Aralık 1913 tarihinde Padişah tarafından onayladı. 15 Kânûn-ı Evvel 1329 (28 Aralık 1913) tarihli Meclis-i Vükelâ Mazbatası, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (BOA, MV)*, 232/78.

ilk haber alma teşkilatının temellerini atmıştı. Bu teşkilata ilerleyen dönemde casusluk faaliyetlerinin önceden haber alınması noktasında oldukça fazla ihtiyaç duyulacaktı.

II. Meşrutiyet sonrasında yaşanan olumsuz gelişmelerin etkileri sürerken I. Dünya Savaşı'nın ilk emarelerinin ortaya çıkması, Osmanlı yöneticilerini iç ve dış güvenliği sağlayacak tedbirler almaya yöneltti. Belki de bürokratik yapısından dolayı Osmanlı Devleti'nde gizli ve askerî sır olarak saklanması gereken bilgilerin tasnifi ve muhafazası noktasında dahi ciddi sıkıntılar yaşanmaktaydı. 16 Nisan 1914 tarihinde Şûrâ-yı Devlet, askerî sır olarak kabul edilen ve devletçe gizli tutulması gereken hususların talimat ve irâde ile uygulanmasına karar verdi¹⁴. Böylece geç de olsa doğrudan devlet güvenliğini ilgilendiren bilgilerin tasnifi ve muhafazası yolunda bir önlem alınabildi.

II. Abdülhamit döneminin ardından Osmanlı Devleti'nde yaşanan Meşrutiyet süreci ve Balkan Savaşları sıkıyönetim idaresini zaruri kılmış, bu durum I. Dünya Savaşı boyunca da devam etmişti. 3 Ağustos 1914 tarihinden itibaren seferberliğin ilân edilmesiyle birlikte güvenliğin tehlikede olduğu düşünülen bölgelerde Divân-ı Harbi Örfî'ler kuruldu¹⁵. İster savaş döneminde ister normal şartlarda casuslukla ilgili davalar bu mahkemelerde görülecekti.

Osmanlı Devleti'nde casuslukla ilgili suçlar Askerî Ceza Kanunu kapsamında yargılamaya tâbi idi. Ancak bu kanun casuslukla mücadele için yeterli değildi. I. Dünya Savaşı'nın başladığı sıralarda Osmanlı Devleti'nin güvenliğini doğrudan etkileyecek tehditlerden biri olarak algılanan casusluk faaliyetlerini önleyici kanuni düzenlemeler yapma düşüncesi ön plâna çıkacaktı.

I. Dünya Savaşı'nın ilk emarelerinin görülmeye başlandığı sıralarda Osmanlı Hükûmeti, Askerî Ceza Kanunu'na ilave edilmek üzere; askerî sırları ifşa edenler, casusluk ve savaşlarda hainlik yapanlar hakkında bir kanun hazırlamaktaydı. Harbiye Nazırı Enver Paşa, görüş ve tavsiyeleriyle bu kanunun nihai hale gelmesinde önemli bir rol oynadı¹⁶. Osmanlı Hükûmeti'nin 29 Ekim 1914 tarihinde çıkardığı "Esrar-ı Askerîyeyi İfşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkında Askerî Ceza Kanunu'na Müzeyyel Kanun-ı Muvakkat (Askerî Gizliliği Açıklama ve Casusluk ve Savaş Hainliği Hakkında Askerî Ceza

¹⁴ 3 Nisan 1330 (16 Nisan 1914) tarihli Şûrâ-yı Devlet kararı ve Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne 10 Mayıs 1330 (23 Mayıs 1914) tarihli tezkire, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA,BEO)*, 4287/321468.

¹⁵ Osman Köksal, "Osmanlı Devleti'nde Sıkıyönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 12, (2001), s. 157-171; Stanford J. Shaw, *The Ottoman Empire in World War I*, Ankara 2006, s. 172-173.

¹⁶ Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Şûrâ-yı Devlet'e 27 Ağustos ve 2 Eylül 1330 (9 Eylül ve 15 Eylül 1914) tarihli tezkireler, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD,TNZ)*, 659/20.

Kanunu'na İlave Edilen Geçici Kanun)" 4 Kasım 1914 tarihinde yürürlüğe girdi¹⁷. Hükûmetin kanunu çıkardığı tarihin Osmanlı donanmasının Karadeniz'de bulunan Rus limanlarını bombalayarak fiilen I. Dünya Savaşı'na katıldığı tarihle aynı güne rastlaması da ayrıca enteresandı. Artık Osmanlı Devleti ister istemez I. Dünya Savaşı'nın bir parçasıydı ve bu andan itibaren casusluk faaliyetleri, normal zamanlardakinden çok daha fazla güvenlik zafiyetine yol açabilirdi.

"Askerî Gizliliği Açıklama ve Casusluk ve Savaş Hainliği Hakkında Askerî Ceza Kanunu'na İlave Edilen Geçici Kanun"; yabancı bir hükûmet menfaatine faaliyette bulunan bir şahsa, askerî gizliliği olan malumatı vermek niyeti ile münasebette bulunanların üç aydan az olmamak üzere hapis cezası ile tecziye edilmelerini öngörmekteydi¹⁸. İlgili kanun kapsamında, seferberlik esnasında düşman askerî kuvvetlerine yardım etmek veya Osmanlı ve müttefiklerinin askerî kuvvetlerine zarar vermek maksadıyla belli cürümleri işleyenler savaş haini kabul edilerek idam cezasına çarptırılacaklardı. Yalnız cezayı hafifletmeyi gerektiren sebep ve hallerin ortaya çıkması halinde suçlu ömür boyu veya on seneden az olmamak üzere geçici olarak kürek cezasına çarptırılacaktı¹⁹.

¹⁷ Askerî Gizliliği Açıklama ve Casusluk ve Savaş Hainliği Hakkında Askerî Ceza Kanunu'na İlave Edilen Geçici Kanun, 16 Teşrin-i Evvel 1330 (29 Ekim 1914), *Düstur*, Tertip 2, Cilt 6, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1334, s. 1361-1367.

¹⁸ A.b, md. 7.

¹⁹ Kanuna göre şu cürümleri işleyenler cezalandırılacaklardı:

1. Geçitleri, işgal edilen mevkileri, Osmanlı ve müttefiklerinin kuvvetlerini düşmana teslim edenler veya teslimine sebep olanlar
2. İstihkâmları, devlete ait gemi, vezne, demiryolu, ambar ve savaş malzemelerini düşmana teslim edenler veya teslimine sebep olanlar
3. Ordu ve donanmaya mensup şahısları düşmana teslim edenler yahut teslim olmaya teşvik edenler
4. Askerî harekât, kale ve müstahkem mevkilerin plânlarını düşmana ya da düşman makamlarına açıklayanlar ya da teslim edenler
5. Casusluk yapmak, başka bir ifadeyle düşman emellerini desteklemek amacıyla düşmanla muhabere ve münasebette bulunanlar, düşman menfaatine malumat vermeye teşebbüs edenler, casusları bilerek saklayanlar, eylemlerini gerçekleştirmesi için onlara yardım ve yataklık edenler
6. Osmanlı veya müttefik askerlerini fesat ve isyana teşvik edenler
7. Yol, telgraf gibi muhabere hatlarını yahut her nevi muhabere merkez ve mevkilerini tahrip edenler veya kullanılamayacak hale getirenler
8. Parola veya parola işaretlerini, nöbetçilere ve karakollara mahsus mahrem talimat ve uyarıları düşmanlara ihbar edenler ya da ulaştırılanlar
9. Düşman veya silahlı eşkıya karşısında kasten yanlış ihbar yapanlar, hizmete ait yanlış tebligatta bulunanlar veya bunların sağlıklı bir şekilde ihbar ve tebligatında ihmali olanlar ve geciktirenler

Askerî gizliliği açıklayan, casusluk ve savaş hainliği ile ilgili cürümleri işledikleri kanıtlanan şahıslar memur ise memuriyetten çıkarılarak ömür boyu memuriyet ve rütbelerinden mahrum edilecekler, “cürmü icra etmek için herhangi bir şey almışlarsa”, bunlara el konulacaktı²⁰.

Seferberlik esnasında askerî gizliliği açıklama, casusluk ve savaş hainliği gibi cürümleri işleyenler her kim olursa olsun Divân-ı Harblerde yargılanacaklardı. Olağan dönemlerde askerî sıfatı olmayanlar tarafından işlenen cürümlere ise sivil Osmanlı mahkemeleri bakacaktı²¹.

Başkumandan Vekili Enver Paşa, 20 Kasım 1914 tarihinde casusluğun önünü alabilmek amacıyla Osmanlı Devleti'nden dışarıya çıkmak ve gerekirse içeriye girmek konusunda yeni düzenlemelere gidilmesini talep etti. Buna göre hükûmetçe tayin olunacak belirli kapı mahallerinden Osmanlı memurlarının gözetimi altında giriş-çıkışlar gerçekleştirilecekti. Dışarıya çıkacak olanların buldukları mahallin mülkî ve askerî memurları tarafından tasdik edilen vesikalara, gelenlerin ise Osmanlı şehbenderleri tarafından tasdik edilen vesikalara sahip olmaları gerekiyordu. Enver Paşa, zabıta memurları tarafından vesikaların kontrol edilmesini ve bu şahısların kalacakları mahallerin sürekli nezaret altında bulundurulmasını da önermekteydi²². Bu öneriyi dikkate alan hükûmet, savaş hali dolayısıyla askerî ve inzibatî bir tedbir olmak üzere Osmanlı topraklarında bulunan yerli ya da yabancı herkesin seyahat varakası ile seyahat etmelerini kararlaştırıldı. Buna göre gerek Osmanlı tebaası ve gerekse yabancı tebaa hareket ettikleri mahaldeki en büyük polis memurlarından ve polis

10. Osmanlı Devleti ile müttefiklerinin kuvvetleri karşısında düşmana kılavuzluk yapanlar veyahut Osmanlı ve müttefiklerine kılavuzluk yaparken onları yanlış yola sevk edenler ve her ne surette olursa olsun düşmana hizmet ve yardımda bulunanlar

11. Düşman veya silahlı eşkıya karşısında askerî kuvvetleri galeyana getirecek veya yanlış hareket ve davranışa sevk edecek tarzda askerî işaret verenler, firara davet ve teşvik edenler, dağılmış askerî toplanmasına mani olanlar

12. Harp idaresi ile ilgili konularda yabancı ordu ve donamasına veyahut yabancı bir devlete mensup şahıslar ile münasebette bulunanlar veya bu münasebeti kolaylaştırmaya/geliştirmeye katkı sağlayanlar

13. Düşman veya silahlı eşkıya ilân ve beyannamelerini ordu dâhilinde kasten yayımlayanlar

14. Askerî sırları açıklayanlar

15. Haberleşmede yararlanılan işaretleri içeren bilgileri ya da bunların bir kısmını düşmana verenler ve ihbar edenler. A.b, md. 14.

²⁰ A.b, md. 15-16.

²¹ A.b, md. 18.

²² Başkumandanlık Vekâleti'nden bildirilen 7 Teşrîn-i Sâni 1330 (20 Kasım 1914) tarihli mahrem tezkire sureti, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumîye Müdürlüğü 5. Şube (BOA.DH.EUM,5.Şb)*, 4/1.

olmayan kazalarda kaymakamlardan, varaka almaya mecbur tutuldular²³. Bu sayede yerli yabancı ayrımı olmaksızın devlet menfaatlerine aykırı faaliyetlerde bulunanların kontrol altında tutulması hedefleniyordu.

Bu arada bazı memurların memuriyetleri sırasında yaşadıkları hadiseleri dışarda hikâye ettikleri işitildiğinden Dâhiliye Nezareti, ordu ve donanmaya ait bilgilerin gizli tutulması ve bunu yapanların ihbar edilmesi konusunda ilgilileri uyardı²⁴.

Shaw, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sürecinde II. Abdülhamid döneminden daha sıkı bir kontrol uyguladığını ileri sürmektedir. Bu kapsamda halkın ahlaki değerlerini muhafaza gerekçesiyle sigara kağıtlarının üzerindeki resimler dâhil bütün yayınlar üzerinde sıkı bir denetim uygulandı. 7 Mart 1914 tarihinde Osmanlı devleti içinde ya da dışında faaliyette bulunan bütün resmî kuruluşların, siyasî, kültürel ve iktisadî kulüplerin üye listelerini merkeze göndermeleri istendi. 1914 yılı Eylül ayı ortalarından itibaren Matbuat Kanunu'nda değişikliğe gidilerek hem barış hem de savaş dönemlerinde askerî konularda ya da devlet savunmasını ilgilendiren meselelerde haber yayınlanması sansüre bağlandı²⁵.

Bir diğer önemli gelişme de cephe hatlarının ötesinde faaliyetlerde bulunmak amacıyla Teşkilat-ı Mahsusa'nın resmen kurulmasıdır. Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri esasında 1911 yılından itibaren yurt içinde ve yurt dışında teşkilatlanarak, karşı istihbarat ve propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlar, zaman zaman da çeşitli eylemler gerçekleştirmişlerdi. 5 Ağustos 1914 tarihinde resmî olarak kurulduğu açıklanan Teşkilat-ı Mahsusa üyeleri, I. Dünya Savaşı sırasında cephelere giderek bir yandan propaganda yapmışlar diğer yandan da düşman devletler ve faaliyetleri hakkında bilgi toplamaya çalışmışlardır. Teşkilat-

²³ Diğer Vilayetlere geçmemek şartıyla Hicaz ve Yemen Vilayetleri ile Medine muhafızlığı, Zor, Urfa ve Asir sancakları arasında seyahat varakası almaksızın seyahat edilebilecekti. Hükümet tarafından siyasî ve askerî sebeplerden dolayı hareketleri men edilmesi gerekenlere varaka verilmeyecekti. Seyahat edecek şahsın refakatinde bulunan yakınları ya da hizmetçileri için ayrıca varaka almaya gerek yoktu. Osmanlı topraklarına Çirmen ve Mandra'dan girenler İstanbul'a, Urla'dan girenler İzmir'e seyahat varakası almaksızın yalnız pasaportlarıyla girebilirlerdi. Ancak bu mahallerden girenlerin İstanbul ve İzmir'den başka mahallere, diğer iskele ve kapılardan girenlerin memleketin farklı kısımlarına gidebilmeleri için seyahat varakası almaları gerekiyordu. Hal-i Harb Dolayısıyla Memalik-i Osmaniye Dâhilinde Geşt-ü Güzâr Edeceklere Seyahat Varakası İtası Hakkında Kanun Sureti, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Ecârib Kalemi (BOA.DH.ECB)*, 36/10, lef 11.

²⁴ Dâhiliye Nezareti'nden Vilayet ve mutasarrıflıklara, 15 Teşrin-i Sâni 1330 (28 Kasım 1914) tarihli tamim, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti Memurin Kalemi (BOA, DH.EUM.MEM)*, 56/42.

²⁵ Shaw, *a.g.e.*, 176-181.

ı Mahsusa'nın savaş alanlarında örgütlenirken Suriye ve Irak'a özel önem verdiği anlaşılmaktadır. Teşkilat ileri gelenlerinden Süleyman Askerî Bey Bağdat'ta, Kuşçubaşı Eşref Bey ise Suriye ve çevresinde bir yandan propaganda yapırlarken diğer yandan Arap dünyasında milliyetçi/ayrılıkçı cereyanların nasıl yükseldiğini takip etmişlerdir²⁶. Dolayısıyla Teşkilat-ı Mahsusa, I. Dünya Savaşı'nda gerek istihbarat elde edilmesi gerekse düşman devletlerin casusluk faaliyetlerinin önceden haber alınmasına yönelik faaliyetlerde bulunması bakımından arka plânda da olsa işlevsel bir rol oynamıştır.

4. Düşman Devlet Vatandaşlarının Casusluk Faaliyetlerini Önlemeye Yönelik Tedbirler

I. Dünya Savaşı sırasında gerek İtilâf Devletlerinin ve gerekse Osmanlı Devleti'nin, menfaatleri aleyhinde faaliyetlerde bulunabilecekleri endişesiyle birbirlerinin vatandaşlarına karşı bir takım tedbirler aldıkları görülmektedir. Farklı politikalar izlemekle birlikte İtilâf Devletleri, topraklarında yaşayan Osmanlı vatandaşlarını takibe alarak kimilerinin mallarını müsadere ederken, kimilerini tutukladılar, kimilerini de sürgün ya da esir kamplarına gönderdiler²⁷. Osmanlı Devleti de benzer kaygılarla yakından takip ettiği İtilâf Devletleri vatandaşlarına yönelik tedbirler aldı.

İlk tedbir olmak üzere, düşman devlet vatandaşlarının Osmanlı hudutlarına yakın mıntıklalarda ve tren yolu güzergâhlarında bulunmalarını sakıncalı gören Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın, bu mahallerde bulunanların bir an evvel memleket dâhiline sevk edilmelerine yönelik önerileri dikkat çekmektedir²⁸. 25 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Hükûmeti, bu meseleyi görüşerek düşman devlet vatandaşlarından casusluk yapabilecek şüpheli şahısların bahsedilen mıntıklar dışına sevklerini kararlaştırdı²⁹. Karadan ve denizden

²⁶ Kuruluş tarihi tam olarak tespit edilmese de Teşkilat-ı Mahsusa'nın Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren faaliyetlerine başladığı tahmin edilmektedir. Teşkilat-ı Mahsusa'nın savaş dönemindeki faaliyetleri için bkz.: Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Teşkilat-ı Mahsusa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul 1979, s. 55-92; Erdal Şimşek- İlhan Bahar, *Türkiye'de İstihbaratçılık ve Mit*, İstanbul 2004, s. 72-136.

²⁷ Nurten Çetin, "Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda İtilâf Devletleri Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarından Biri: Sürgün (Edirne Örneği)", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, (Ocak 2013), s. 75-94.

²⁸ Söz konusu mıntıklar Karadeniz sahillerindeki Trabzon-Kastamonu Vilayetleri Boğaziçi ve Çanakkale Boğazlarıyla İstanbul, Edirne ve Bursa Vilayetleri, Adalar (Ege) Denizi sahilleriyle bunlara yakın İzmir, Konya, Adana, Halep, Şam, Beyrut Vilayetleri, bilumum Bahr-i Ahmer (Kızıldeniz) sahilleri, Yemen, Basra, Bağdat, Musul, Van, Erzurum Vilayetleri idi. Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan Sadaret'e 7 Teşrin-i Sâni 1330 (20 Kasım 1914) tarihli tezkire, *BOA, BEO*, 4323/324170, lef 1.

²⁹ Meclis-i Vükelâ Müzakeratına Mahsus 12 Teşrin-i Sâni 1330 (25 Kasım 1914) tarihli zabita varakası, *BOA, MV*, 195/12; Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden

sevkiyat merkezi olan ve bilhassa demiryollarına yakın mıntikalarda askerî harekât hakkında düşmanın malumat sahibi olmasını engellemek maksadıyla düşman devletlere mensup vatandaşlardan bir ferdin kalması dahi mahzurlu görülmekteydi³⁰. Maksatlı propaganda çalışmalarını ve yanlış anlaşılmaları önlemek adına bundan sonraki süreçte düşman devlet vatandaşlarının tamamının değil, “casusluk yapabilecek şüpheli şahısların” Osmanlı Devleti’nin gerçek hedefi olduğunu vurgulamakta fayda vardır. Ne var ki teoride ve özünde doğru olan ancak bir yönüyle de yoruma açık bu düşüncenin hayata geçirilebilmesi için hata payının sıfır olması gerektiği yadsınamaz bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır. Aksi takdirde casusluk faaliyetleri engellenemeyeceği gibi, adalet mekanizması masum insanları hak etmedikleri halde cezalandırabilirdi. Bu safhada ideolojik bir amaca hizmet etmeyen ve salt hakikati arayan okuyucu, dönemin olaylarına tarihsel perspektiften bakmadığı sürece farklı mecralara sürüklenebilir ve amacına ulaşamaz.

Savaşın ağır şartları bütün devletleri, savunma ve güvenlikle ilgili hızlı ve keskin kararlar almaya mecbur bırakır. Kapitülasyon ve imtiyazlardan dolayı çok sayıda düşman devlet vatandaşının yaşadığı Osmanlı Devleti’nin de I. Dünya Savaşı’nda casusluk faaliyetlerini önleyebilmek için önünde çok fazla seçenek yoktur. Osmanlı Hükûmeti’nin, Duyun-ı Umumiye, Reji, Fenerler İdaresi gibi yabancı müesseselerle beraber hükûmetin alâkalı olduğu faydalı kuruluşlar ve şirketlerde çalışmaları gerekli görülen düşman devlet vatandaşları dışındakilerin mensup oldukları müesseselerden çıkarılmalarına yönelik tebligatı³¹ güvenlik algısının ulaştığı seviyeyi göstermektedir³². Bu duruma Fransız tebaasından ve

Dâhiliye Nezareti’ne 13 Teşrîn-i Sâni 1330 (26 Kasım 1914) tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4323/324170, lef 2.

³⁰ Misal olarak İzmit Amerikan Reji Şirketi’nde çalışan İngilizler Ankara’ya sevk edildiler. Bu noktada Dâhiliye Nezareti, mevzubahis İngilizler içerisinden hâl ve hareketleri şüpheli görülenlerle casusluk yapmaya meyilli şahıslara öncelik verilmesi gerektiğini düşünüyordu. Buna karşın İzmit Mutasarrıfı, söz konusu şahısların tütüncülükten başka işlerle de her tarafa sokulmakta olduklarını, dolayısıyla hareketlerinin dâimi olarak şüpheli görüldüğünü vurgulayarak sevk işleminin gerçekleştirildiğini bildirdi. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti’nden İzmit Mutasarrıfı’na 17 Teşrîn-i Sâni 1330 (30 Kasım 1914) tarihli telgraf, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (BOA,DH,ŞFR)*, 50/6; İzmit Mutasarrıfı’ndan alınan 18 Teşrîn-i Sâni 1330 (1 Aralık 1914) tarihli şifre, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 5/5.

³¹ Bazı bölgelerde, yapılan tebligat sadece ihraç şeklinde algılandığından hükûmet, söz konusu şahısların memuriyetten çıkarılacak uzaklaştırılmaları gerektiğini vurguladı. İleride hukukî sorunlarla karşılaşmamak açısından bu küçük detay son derece önemli idi. Dâhiliye Nezareti’nden Umum Vilayet ve mutasarrıflıklara (tarihsiz) telgraf, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumîye, Muhaberat ve Tensikat Müdüriyeti (BOA,DH.EUM.MTK)*, 79/54.

³² Meclis-i Vükelâ müzakeratına mahsus 24 Kânûn-ı Evvel 1330 (6 Ocak 1915) tarihli zabita varakası, *BOA,MV*, 195/128; Uygun görülenler dışındakiler, hesapları kesilerek

Fenerler Şirketi müdürlerinden Viller'e yapılan muamele örnek olarak gösterilebilir. Osmanlı donanmasının faaliyet ve harekâtı açısından önemli bilgilere sahip olduğundan Viller'in vazifesinden çıkarılarak memleket dâhiline sürgüne gönderilmesi önerilmişti³³. Dâhiliye Nezareti'nin işine son verilmesi için gereğini yapmasını istirham ettiği³⁴ Bahriye Nezareti, kararı Fenerler İdaresi'ne bildirerek Viller'in görevden alınmasını istemiş, Fenerler İdaresi de 8 Şubat 1915 tarihinde, "tebligat gereği" Viller'in işine son verildiğini açıklamıştı³⁵. Neticede Çorum'a gönderilmesi düşünülen³⁶ ve İstanbul'dan yola çıkan Viller'in son anda Ankara'da alıkonmasına karar verildi³⁷. Örnek vakada bahsedilen şahıs hakkında devletin üç seçeneği bulunmaktadır. Birinci seçenek Viller'in görevine devam etmesidir ki, bu durum yukarıda yapılan izahattan dolayı son derece sakıncalı görülmektedir. İkinci seçenek sınır dışı edilmesidir. Bu da Viller'in sahip olduğu bilgilerin doğrudan düşman devletin hizmetine sunulması gibi bir tehlikeyi barındırmaktadır. Üçüncü seçenek ise Viller'in ülke dâhilinde alıkonmasına dair tedbirdir. Normal şartlarda elbette mevki sahibi bir şahsın görevinden uzaklaştırılarak memleket dâhilinde alıkonması yanlıştır. Ancak 1915 yılı koşullarında düşman devlet vatandaşı olduğundan potansiyel bir şüpheli için ilk iki seçenek Osmanlı Devleti'nin güvenliği açısından risk olarak değerlendirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi ile birlikte doğal olarak düşman devletlerle diplomatik ilişkiler kesilmiş, ilgili ülkelerin temsilcileri memleketi terk etmeye karar vermişlerdi. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan önce düşman devlet konsolosluklarında müstahdem, kavas ve tercüman olarak istihdam edilenler savaş sırasında sıkı bir gözetim altında tutuldular. Bu bağlamda Osmanlı Devleti aleyhine çalıştıkları tespit edilen ve üstelik hâlâ düşman devletlerden maaş almakta oldukları anlaşılan görevliler önce Bağdat'a daha sonra da Kayseri'ye ve ülke dâhilinde güvenli olduğu düşünülen iç

müsait bir mahalle sevk ediliyorlardı. Bu kapsamda Halep'ten 3, Bağdat'tan 6 şahıs Adana'ya gönderilmişti. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Halep Vilayeti'ne 20 Kânûn-ı Sâni 1330 (2 Şubat 1915) ve Halep Valisi Celal'den Dâhiliye Nezareti'ne 29 Kânûn-ı Sâni 1330 (11 Şubat 1915) tarihli şifre, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumîye Evrakı BOA,DH.EUM,5.Şb, 9/17*.

³³ Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 21 Kânûn-ı Sâni 1330 (3 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb, 9/18*, lef 3.

³⁴ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Bahriye Nezareti'ne 24 Kânûn-ı Sâni 1330 (6 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb, 9/18*, lef 5.

³⁵ Erkân-ı Harbiye Reisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 27 Kânûn-ı Sâni 1330 (9 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM, 5.Şb, 9/18*, lef 4.

³⁶ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Polis Müdüriyet-i Umumîyesi'ne 24 Kânûn-ı Sâni 1330 (6 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb, 9/18*, lef 2.

³⁷ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Ankara Vilayeti'ne 28 Kânûn-ı Sâni 1330 (10 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb, 9/18*, lef 1.

bölgelere sürgüne gönderildiler³⁸. Bu arada bazı mülkî ve askerî yetkililerin, ayırım yapmaksızın düşman devlet konsolosları maiyetinde görevli şahısların tamamını iç bölgelere gönderdikleri anlaşılmıştı. Bu uygulama karşısında Dâhiliye Nezareti, sadece zararlı ve casusluk yapacakları düşünülenlerin sevk edilmeleri gerektiğini hatırlatarak söz konusu kriterlere göre şüpheli olmayıp iadelerinde sakınca görülmevnenlerin geriye aldırılmalarını istedi³⁹.

Savaşın ilerleyen dönemlerinde güvenlik hassasiyetleri daha da arttı. 5 Mart 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti, düşman devletler tebaasından zararlı olanların merkeze haber verilmeksizin askerî yetkilileri bilgilendirmek suretiyle belirlenen bölgelere sevk edilebileceklerini açıkladı⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından düşman devlet vatandaşları "dikkat çekici bir şekilde" yurt dışına çıkmaya başlamışlardı. Bu vatandaşlar, memleket dâhilinde cereyan eden askerî, siyasî ve ticarî bilcümle faaliyetler hakkında bilgi sahibi idiler. 31 Ocak 1915 tarihinde Başkumandan Vekili Enver Paşa, bu düşünceden hareketle söz konusu şahısların dışarı çıktıklarında yabancı istihbarat servisleriyle temasa geçerek yalan yanlış neşriyatta bulunabilecekleri ve bundan başka İstanbul'daki gizli teşkilatları daha serbest ve etraflıca işletmek maksadıyla dışarıdaki casus merkezleriyle anlaşabileceklerini ve bu sayede Osmanlı Devleti tarafından alınan tedbirleri öğrenebilecekleri uyarısında bulundu. Osmanlı vatandaşlarının düşman devletlerde tutuklandıklarından ve eziyet gördüklerinden de bahseden Enver Paşa, düşman devlet vatandaşlarının dışarı çıkarılmamalarını sağlayacak bir yöntem bulunmasını istiyordu⁴¹. Enver Paşa'nın uyarıları haklı bulundu ve hükûmet kararıyla dışarı çıkmalarına müsaade edilenler dışındaki düşman devlet vatandaşlarının ayrılmalarına müsaade edilmeyeceği bildirildi⁴². Bundan başka düşman devlet vatandaşlarının inzibatî bir tedbir olmak ve aynı zamanda düşman devletlerin Osmanlı vatandaşlarına yaptıkları muamelelere, aynı şekilde mukabele etmek üzere sabah güneş doğmadan önce, akşam saat dokuzdan sonra sokağa çıkmaları yasaklandı. Bu saatler dışında dışarı çıkmak isteyenler

³⁸ Fransız ve Rus konsoloshanelerinde çalışan Anastas, D. Antuan Silva ve Abdülceyş el Azri? Kayseri'ye sürülmüşlerdi. Kayseri Mutasarrıfı Ahmed Midhat'tan 22 Şubat 1331 (7 Mart 1915) tarihli telgraf, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 10/20, lef 1.

³⁹ Bu gibilerden IV. Ordu Kumandanlığı'nın emriyle sevk edilenler varsa öncelikle kumandanlıktan bilgi alınacaktı. Dâhiliye Nazırı'ndan Adana, Suriye ve Beyrut Vilayetlerine Kudüs-ü Şerif Mutasarrıfı'na 14 Kânûn-ı Sâni 1330 (27 Ocak 1915) tarihli telgraf, *BOA,DH,ŞFR*, 49/154.

⁴⁰ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Bağdat Vilayeti'ne 21 Şubat 1331 (6 Mart 1915), *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 10/20, lef 2.

⁴¹ Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 18 Kânûn-ı Sâni 1330 (31 Ocak 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 9/6, lef 2.

⁴² Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne 21 Kânûn-ı Sâni 1330 (3 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 9/6, lef 1.

ilgili polise müracaatla izin almak zorundalardı. Yine ikametgâhlarını değiştirmek isteyenlerle geceyi polise kayıtlı hanelerinin dışında geçirmek isteyenlerin de polise bilgi vererek müsaade almaları gerekiyordu. Bu müsaade dışında hareket eden şahıslar örfi idare emirlerine muhalefette bulunmuş addedilerek haklarında kanuni takibat yapılacaktı⁴³.

Osmanlı Hükûmeti'nin aldığı diğer bir tedbir de düşman devletlerle doğrudan veya transit şifreli resmî yazışmalara sınırlama getirmesiydi. 28 Kasım 1914 tarihinde Amerikan Sefareti bu durumdan şikâyet ederek söz konusu sınırlamanın derhâl kaldırılmasını talep etti⁴⁴. Savaş içerisinde devletin selameti açısından şifreli yazışmalar yasaklanmıştı. Yalnız tarafsız devlet temsilcilerinin kendi aralarındaki yazışmalarına müsaade edilmekte ve bu konuda herhangi bir sınırlama uygulanmamaktaydı⁴⁵.

Amerikalılar savaş tedbirlerinin kendilerine uygulanmamasını talep ediyorlardı. Ama Amerikan müesseselerinde çalışan düşman devlet vatandaşlarının bağlı buldukları devletler için casusluk yaptıklarına dair sürekli ihbarlar alınmaktaydı⁴⁶.

Bilindiği üzere İngiltere, savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin satın aldığı ve ücretinin tamamını ödediği Sultan Osman ile Reşadiye adlı iki gemiye henüz Osmanlı Devleti savaşa girmeden el koymuştu. Osmanlı Hükûmeti buna karşılık düşman devlet vatandaşlarına ait olup devlet hizmetinde kullanılabilecek vapur, römorkör, istimbót ve motorbotları müsadere etmişti⁴⁷. 3 Şubat 1915 tarihinde hükûmet, düşman devlet vatandaşlarına ait kotra ve sandal gibi küçük deniz vasıtalarına da el koymaya karar verdi⁴⁸. Hükûmet sadece işine yarayacağı düşüncesiyle değil, bu vasıtaların İtilâf menfaatleri hizmetine casusluk faaliyetlerinde kullanılmasını engellemek maksadıyla da böyle bir tedbir almıştı.

⁴³ Dâhiliye Nezareti'nden bilumum vilayat ve mutasarrıflıklara (tarihsiz) telgraf, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 80/57.

⁴⁴ Amerikan Sefareti'nin 28 Kasım 1914 tarihli notası, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Sıyasî (BOA,HR,SYS)*, 2186/29, lef 4.

⁴⁵ Bâb-ı Âli Hukuk Müşaviri'nin 8 Kânûn-ı Evvel 1330 (21 Aralık 1914) tarihli mütalâası ve Amerikan Sefareti'ne 14 Ocak 1915 tarihli nota, *BOA,HR.SYS*, 2186/29, lef 2.

⁴⁶ Beyrut'ta Amerikan Mektebi'nde bulunan İngiliz öğretmenlerin sahilde dolaşan düşman filosuna casusluk yaptıklarına dair sürekli istihbarat alınmaktaydı. IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa buna müsaade edilmeyeceğinin Amerikan Sefareti'ne anlatılmasını ısrarla talep ediyordu. IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 30 Teşrin-i Sâni 1330 (13 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA,DH.ŞFR*, 453/72.

⁴⁷ Bahriye Nazırı Namına Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi'nden Sadaret'e 17 Teşrin-i Sâni 1330 (30 Kasım 1914) tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4336/325152, lef 2.

⁴⁸ Sadaret'ten Bahriye Nezareti Vekâleti'ne 26 Kânûn-ı Sâni 1330 (8 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4336/325152, lef 2.

Osmanlı haber alma kaynakları I. Dünya Savaşı başlarında casusların güvercinlerle haberleştiklerine dair bilgilere de ulaşmışlardı. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, güvercinler aracılığıyla yapılan casusluğun önünü almak maksadıyla askerî harekât yapılan mahallerde şüpheli şahısların evlerinde bulunan güvercinlerin itlaf edilmesini, bunların güvercin beslememeleri konusunda uyarılmalarını ve bundan sonra da güvercin beslemeye devam edenlerin Divân-ı Harb'e sevkini emretti⁴⁹.

Osmanlı Hükûmeti, düşman devletlere bağlı olup Osmanlı topraklarında casusluk yaptıkları tespit edilen hayat kadınlarının da sınır dışına çıkarılmalarına karar verdi. Ayrıca Hariciye Nezareti yurt dışındaki temsilcilikleri uyararak bu sıfatla gelecek olanların -tarafsız devletlere mensup olsalar dahi- pasaport taleplerinin reddedilmesini ve pasaportlarının vize edilmemesini istedi⁵⁰.

Osmanlı topraklarında gizli telsiz ve telgraf merkezleri aracılığıyla da casusluk faaliyetlerinde bulunulmaktaydı. 1914 yılında İstanbul'da Matbaa-i Askerîye'de basılan "Telsiz Telgraf Vasıtasıyla Casusluk, Gizli Bulunan Telsiz ve Telgraf Teçhizatını Keşfe Hadım Rehber"⁵¹ ilgililere ulaştırılarak bu şekilde casusluk yapanların tespit edilmesine çalışıldı⁵².

Savaş yıllarında Osmanlı yönetici ve bürokratlarını en çok çelişki içerisinde bırakan meselelerden biri de düşman devletlere mensup Müslümanların casusluk yapma ihtimali ve bunlara karşı alınabilecek önlemlerdi. 15 Şubat 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti, düşman devletlere tabi olan Müslümanlardan casusluk yapacakları düşünülen şahısların iç bölgelere sevk edilmesini, diğerlerine ise gayet iyi bir şekilde muamelede bulunulmasını istedi⁵³.

Medine Muhafızlığı da eskiden beri savaşılan devletlere tabi Müslümanlardan hac niyetiyle gelenler olduğu gibi casusluk için gelenlerin bulunduğunu bildirmekteydi⁵⁴. Bu durumda Osmanlı Hükûmeti, hac niyetiyle

⁴⁹ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden muhtelif Vilayetlere gönderilen 19 Teşrin-i Sâni 1330 (2 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DH.ŞFR*, 47/291.

⁵⁰ Hariciye Nezareti'nden Berlin, Viyana, Stockholm, Madrid, Atina, Sofya'daki Osmanlı Elçiliklerine 24 Şubat 1916 tarihli telgraf, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği (BOA, HR.HMŞ, İŞO)*, 237/21.

⁵¹ Telsiz Telgraf Vasıtasıyla Casusluk, Gizli Bulunan Telsiz ve telgraf Teçhizatını Keşfe Hadım Rehber, Matbaa-i Askerîye-Süleymaniye, İstanbul 1330, s. 1-8, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6.Şube, (BOA.DH.EUM, 6.Şb)*, 2/24.

⁵² Başkumandanlık Vekâleti 8. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne 25 Teşrin-i Sâni 1330 (8 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DH.EUM, 6.Şb*, 2/24.

⁵³ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Basra Vilayeti'ne 2 Şubat 1330 (15 Şubat 1915) tarihli şifre, *BOA, DH.ŞFR*, 50/6.

⁵⁴ Medine Muhafızlığı'ndan alınan 5 Teşrin-i Sâni 1330 (18 Kasım 1914) tarihli şifre, *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 3/59.

gelenlere müsaade edilmesine ancak casusluk ya da başka maksatlarla gelenlere engel olunmasına taraftardı⁵⁵.

Bilgi ve belge denetiminin çok zor olduğu I. Dünya Savaşı esnasında teknoloji ve istihbarat alanında çağdaşlarından ileride olan devletlerin, rakiplerine karşı geliştirdikleri taktikler de ilgi çekiciydi. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin yurt dışındaki temsilciliklerine önemli vazifeler düşüyordu. Ancak bu vazifenin bilincinde olmayan Hariciye memurları ciddi hatalar yapıyor, casusların kolaylıkla Osmanlı topraklarına girmelerine ve faaliyetlerini yürütmelerine istemeden de olsa katkı sağlıyorlardı⁵⁶.

İttifak Devletlerine tabi olup casusluk yaptıkları tespit edilen şahıslar hakkında hükümet biraz daha esnekti. İdam cezaları zaman zaman müebbet hapse ya da kürek cezasına dönüştürülebiliyordu⁵⁷.

5. İngilizlerin Yakındoğu'da İstihbarat Merkezleri

I. Dünya Savaşı başlarında Osmanlı topraklarında yürütülen casusluk faaliyetlerinin⁵⁸ büyük bir kısmı İngiltere menşeli olduğu için İngilizlerin Yakındoğu'daki istihbarat merkezlerinden kısaca bahsetmekte fayda vardır.

⁵⁵ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Medine Muhafızlığı'na 5 Teşrin-i Sâni 1330 (18 Kasım 1914) tarihli şifre, *BOA, DH.EUM, 5, Şb, 3/59*.

⁵⁶ Hindistan Müslümanlarından Ahmet Hidayet Han, İspanyol hanımıyla birlikte İstanbul'a gitmek istediğini ve Osmanlı tabiiyetine girmeye hevesli olduğunu ifade ederek Osmanlı Devleti'nin Cenevre Şehbenderi'ne başvurur. Şehbender de Hariciye Nezareti'nin izniyle Ahmet Hidayet Han'a 15 Aralık 1915 tarihinde pasaport verir. Ancak İstanbul'a gelen Ahmet Hidayet Han'ın Alman Sefareti'nin uyarıları neticesinde İran vatandaşı Ahmet Hidayet Han ile aynı şahıslar olmadığı, aralarında sadece isim benzerliği bulunduğu anlaşılır. İstanbul'a İngiltere hesabına casusluk yapmaktan zanlı İngiliz vatandaşı Ahmet Hidayet Han gelmiştir. Hariciye Nezareti bir yandan tahkikatı yürütürken diğer yandan Cenevre Şehbenderi'nden hesap sormuş ama İngilizler, Osmanlı makamlarını bu şekilde atlatmayı başarmışlar ancak Almanların uyarılarıyla hakikat anlaşılmıştır. Dâhiliye Nazırından Hariciye Nezareti'ne 18 Kânûn-ı Sâni 1331 (31 Ocak 1915) tarihli tezkire ve Cenevre Şehbenderi'nden Hariciye Nezareti'ne 28 Kasım 1915 tarihli telgraf, *BOA, HR.SYS, 2266/78*.

⁵⁷ Kudüs mıntıkası Divân-ı Harbi tarafından idam cezasına çarptırılan Gazze İngiliz Başkonsolosu İskender'in oğlu Avusturya tebaasından Emil Kenzoviç hakkında verilen idam kararı padişahın isteği üzerine müebbet kürek cezasına çevrilmişti. Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan 20 Ağustos 1331 (2 Eylül 1915) tarihli ve Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne 12 Eylül 1915 tarihli tezkireler, *BOA, BEO, 4376/328135*.

⁵⁸ I. Dünya Savaşı öncesi psikolojik harp tekniklerinin ileride yaşanan gelişmeleri nasıl etkilediğini anlamak açısından bkz.: Hasan Köni, "I. Dünya Savaşı Öncesinde İstihbarat ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası İstihbarat Özel*, (Yaz 2002), s. 150-166.

Osmanlı topraklarında tam olarak ne zaman istihbarat faaliyetlerine başladıkları henüz tespit edilemeyen İngilizler 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Suriye ve Filistin'i ele geçirmeye yönelik plânlarını gerçekleştirebilecek bilgileri toplamak amacıyla İstanbul İngiliz eski askerî ataşelerinden Francis Richard Maunsell'i, beraberinde bir heyetle görevlendirmişlerdi. Maunsell'in yaptığı araştırmalar neticesinde *Reconnaissance of Syria from the Coast Eastwards (Doğu Kıyılarından Suriye'nin Keşfi)* adlı bir rapor hazırlanarak İngiliz Genelkurmayı tarafından yayınlandı. İngiltere'nin İstanbul'daki elçiliği ile Osmanlı Devleti'nin stratejik noktalarında bulunan 45 konsolosluk ve başkonsolosluğu da adeta istihbarat servisi gibi çalışmaktaydı. Özellikle arkeoloji heyetleri istihbarat açısından İngilizlere büyük katkı sağlıyorlardı. Osmanlı coğrafyasından istihbarat elde etme noktasında İngilizlerin Mısır'daki istihbarat şubeleri de önemli bir işleve sahipti⁵⁹.

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılması ile birlikte tablo tamamen değişti. Konsolosluk ağları üzerinden gelen istihbarat kesildiğinden İngilizler Mısır'daki istihbarat şubesini genişleterek beş ana kola bağlı 16 istihbarat kuruluşuna dönüştürdüler. Bu kollar, Hicaz dâhil Mısır ve Filistin, Mezopotamya, Gelibolu, Selanik ve Akdeniz idi. Ortadoğu'daki İngiliz istihbarat aygıtı şu unsurlardan oluşmaktaydı: askerî istihbarat şubesi, her bir seferi kuvvet için havadan ve kablosuz istihbarat grubu, donanma istihbaratı, gizli servisler için birleşik örgüt, karşı istihbarat ve nihayet Arap Bürosu. Arap Bürosu, Arapların yaşadığı Osmanlı topraklarında siyasî istihbarat ve operasyonel eylemleri de kapsamaktaydı⁶⁰.

1915 yılı içerisinde İngilizler Osmanlı ordusundan ele geçirdikleri Türk, Rum ve Çerkez kökenli esirleri Mısır'da toplayarak bunlar arasından kendilerine meyilli olanlardan istihbarat temin ettiler. Diğer bir grubu İngiliz ordularına sığınanlar oluşturmaktaydı. Önemli bir figür olarak Çanakkale Savaşları sırasında İngiliz ordusuna sığınan Teğmen Muhammad Sharif al-Faruqi'yi gösterilebiliriz. Faruqi Suriye ve Irak'ta⁶¹ aşırı milliyetçi Arap toplulukları arasına sızarak İngiliz-Arap ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, Cemal Paşa'nın başında bulunduğu IV. Ordu'nun hareketi hakkında İngilizlere bilgi toplamıştır. Diğer bir kaynak da Osmanlı Devleti'nden Avrupa ve Amerika'ya giden göçmenlerdir. Osmanlı Devleti'nin aldığı tedbirlerden dolayı göçmenler azalınca İngilizler, o gün için tarafsız olan İtalya ve Amerika başta olmak üzere tarafsız devlet gemi kaptan ve

⁵⁹ Yigal Sheffy, "Intelligence and the Middle East, 1900-1918: How Much do we Know", *Intelligence and National Security*, Volume 17, Issue 1, (2012), s. 34-35.

⁶⁰ Sheffy, a.g.m, s. 37.

⁶¹ Bağdat casusların kol gezdiği bir bölge idi. Misal olarak Bağdat'taki Hannani Ticarethanesi'nin, Cenevre'deki Jibler Ticarethanesi ile yaptığı yazışmalardan İngilizlere hafiyelik yaptıkları bildirildiğinden mağaza yazışmalarının incelenmesine karar verilmişti. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Bağdat Vilayeti'ne 25 Kânûn-ı Evvel 1330 (7 Ocak 1915), *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 30/56D.

personeli, diplomatik görevlileri ve tüccarları istihbarat kaynağı olarak kullandılar. Savaşa girmesinden sonra İtalya'nın Osmanlı Devleti ile ilişkileri kesilince İngilizler daha çok Amerikalı, Bulgar ve Yunanlıları istihbaratta kullanmaya başladılar. Bu istihbarat kanalları, daha çok Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-i Müslimlerden bilgi sağlıyorlardı⁶².

I. Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren Yakındoğu uzmanlarını Kahire'ye gönderen İngilizlerin hedefi İskenderun'a çıkarma yaparak Suriye'yi ele geçirmektir⁶³. Yüzbaşı F. Larken kumandasındaki *Doris* adlı hafif kruvazör bir yandan İskenderun sahillerini bombalarken diğer yandan Prie Gordon ve beraberindeki casusları karaya çıkararak Anadolu-Suriye bağlantısını sağlayan demiryollarını tahrip etmeyi hedefliyordu. İngilizler bir treni havaya uçurarak raydan çıkardıklarını ileri sürdülerse de Osmanlı yetkilileri bu iddiaları reddettiler. Sonunda İngilizler Suriye'yi ele geçirme fikrinden vazgeçerek Çanakkale üzerinden İstanbul'a doğru harekete geçmeye karar verdiler. Ancak Osmanlı ordusunun Mısır'a doğru ilerleyeceğini haber alan İngilizler Suriye ve çevresindeki casusluk teşkilatlarını kuvvetlendirdiler. 1915 yılı boyunca İngilizlerin Kahire'deki istihbarat bürosu (1916 yılı başlarından itibaren Arap Bürosu), Kraliyet donanma istihbaratının başında bulunan Kaptan William Reginald (Blinker) Hall'in önerileriyle teşkilatlandı⁶⁴.

Arap Bürosu denilince belki de ilk akla gelen isimlerden tarihçi ve arkeolog unvanlarıyla Ortadoğu uzmanı Thomas Edward Lawrence, nam-ı diğer Arabistanlı Lawrence 1914 yılı Aralık ayında Kahire'ye gönderilen casuslardan sadece biri idi. I. Dünya savaşının başlarında istihbarat ve propaganda çalışmalarını yürüten bu uzmanlar, Arap İsyanı'nın örgütlenmesinde önemli bir rol oynayacaklardı⁶⁵.

İngilizler 1915 yılı Şubat ayı içerisinde, bilhassa Çanakkale harekâtı bağlamında Osmanlı Devleti hakkında siyasî, askerî ve iktisadî bilgi toplamak amacıyla Atina'da gizli servis şubesini kurdular. Görünürde İngiliz Göçmen Komisyonu olan bu şube Askerî Haberalma Bürosu şeklinde teşkilatlandırıldı. Çanakkale ve Balkanlarda faaliyetlerde bulunmayı amaçlayan gizli servisin

⁶² Yigal Sheffy, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign (1914-1918)*, London 1998, s. 69-78.

⁶³ İngilizlerin İskenderun Projesi hakkında detaylı bilgi için bkz.: İsmet Üzen, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü Kanal Seferleri*, İstanbul 2011.

⁶⁴ David, W. J. Gill, "Harry Pirie-Gordon: Historical Research, Journalism and Intelligence gathering in the Eastern Mediterranean (1908-18)", *Intelligence and National Security*, 21: 6, (2006), s. 1048-1049.

⁶⁵ Bu konuda gerek Lawrence gerekse araştırmacılar tarafından kaleme alınmış çok sayıda çalışma vardır. Literatür ve bilgi için bkz.: Himmet Umunç, "Boş Hayal Peşinde: T.E. Lawrence ve Arap İsyanı Üzerine Bir Değerlendirme", http://www.cliohistory.org/fileadmin/files/cliolibrary/TE_Lawrence_FutileFantasyTurkis.h.pdf, John E. Mack, *A Prince of Our Disorder The Life of T.E. Lawrence*, Massachusetts 1998.

operasyonları Mondros'u üs olarak kullanan Akdeniz Filosu Kumandanlığı'na bağlı idi. Bu çabalarına rağmen Türk kuvvetleri hakkında yeterince istihbarat toplayamayan İtilâf Devletlerinin⁶⁶ Çanakkale Savaşlarını kaybetmeleri üzerine Atina şubesinin önemi azaldı. İngilizler Çanakkale'den çekildikten sonra Batı Anadolu sahillerine karşı taciz/baskın tarzında yeni bir strateji geliştirdiler. Bu stratejinin bir parçası da Selanik-Kahire iletişim hattını denizaltı saldırılarından korumaktı. Bu anlamda stratejik öneme sahip İzmir limanı İngilizlerin odaklanacakları bölge olarak seçildi. İngilizler bu bölgeyi havadan ve denizden bombardımana tutarken casusluk şebekelerini geliştirmeyi de ihmal etmediler⁶⁷.

I. Dünya Savaşı boyunca İngilizler ağırlığı Kahire'de bulunan askerî istihbarat servisine verdiler. Bu servis Suriye ve Filistin kıyılarındaki istihbarattan sorumlu idi. Çanakkale Savaşlarındaki mağlubiyetin ardından Yunanistan'ın önemi azaldığından 1916 yılı başlarından itibaren askerî servis Kahire'den İskenderiye'ye nakledilerek gizli servise dönüştürüldü. Bu arada Yunanistan'da Almanya'ya yakın, ancak tarafsızlık yanlısı Kral Constantine tahttan çekilmiş yerine oğlu Alexander Kral olurken, İngiliz yanlısı Venizelos ikinci hükûmetini kurmuştu. Bunun ardından İngilizler Selanik'te Doğu Akdeniz Özel İstihbarat Şubesi adı altında ikincil derecede de olsa faaliyetlerine devam edeceklerdi. Bir diğer istihbarat merkezi ise Kıbrıs idi. İngilizler başlangıçta Kıbrıs üzerinden Mersin-Adana demiryolu hattındaki köprüleri tahrip ederek Süveyş Kanalı'na bir askerî harekât düzenlemeyi plânlayan Osmanlı ordusunu sekteye uğratmayı düşünüyorlardı. Ancak bu plân hayata geçirilemedi. Bunun üzerine İngilizler Mersin-Adana-İskenderun kıyılarına çıkarttıkları casuslar aracılığıyla Osmanlı ordusunun harekâtı hakkında bilgi toplamaya çalışacaklardı. 1916 yılı başlarında Ortadoğu'yu paylaşma konusunda uzlaşmaya varan İngiltere ve Fransa tarafından Kıbrıs üzerinden ortak istihbarat çalışmaları yürütülecekti⁶⁸.

İngilizlerin genel hatlarıyla bahsetmeye çalıştığımız Yakındoğu'daki istihbarat merkezleri I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarında yürütülen casusluk faaliyetlerine yön vereceklerdi.

6. Suriye ve Çevresinde Casusluk Faaliyetleri

Yukarıda ana hatlarıyla değindiğimiz üzere; Mısır'ı işgal eden İngilizler Suriye ve çevresini de ele geçirmek amacıyla fizibilite çalışmalarına başlamışlardı. Bölgeye gönderilen casuslar tarafından hazırlanan raporlar İngilizlerin Suriye'ye yönelik siyasî projelerini hazırlamalarında temel argüman olarak kullanılıyordu. I. Dünya Savaşı başladığında İngilizlerin İskenderun üzerinden Suriye'yi ele

⁶⁶ Edward J. Erickson, *Ottoman Army Effectiveness in World War I A Comparative Study*, London, Routledge 2007, s. 65-68.

⁶⁷ Gill, *a.g.e.*, s. 1049-1050.

⁶⁸ Andrekos Varnava, "British Military Intelligence in Cyprus During the Great War", *War in History*, 19(3), (2012), s. 353-378.

geçirmeyi düşündüklerini ancak daha sonra Çanakkale cephesini açmaya karar verdiklerini hatırlatmakta fayda vardır. Buna karşın Osmanlı Hükûmeti I. Dünya Savaşı başlarında Suriye üzerinden bir harekât düzenleyerek İngilizler tarafından işgal edilen Mısır'ı yeniden kendi topraklarına katmayı plânlıyordu. Bu plânın merkez üssü Suriye olacaktı. Bölgede bulunan İngilizler elbette böyle bir ihtimali göz önünde bulundurarak bir takım tedbirler almışlardı. Önceleri Suriye'de bir cephe açılması için faaliyette bulunan İngiliz casusları artık bir yandan Osmanlı ordularının Mısır'a yapacakları harekâta dair bilgiler elde etmek için uğraşacaklar diğer yandan Arap milliyetçiliğini Osmanlı aleyhine harekete geçirmeye çalışacaklardı.

Şam'da bulunan IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa casusluğu ortadan kaldırmak amacıyla Suriye'nin dışarıyla temasını kesmeyi düşünmüş bu maksatla limanlara hiçbir geminin girmemesi için vilayetlere tebligatta bulunmuştu. 13 Aralık 1914 tarihinde Cemal Paşa aldığı kararın ticaret ve savaş gemilerine bildirilmesini talep etti. Paşa, bölgede bulunan ve henüz I. Dünya Savaşı'na katılmayarak tarafsızlıklarını ilân eden İtalyan ve Amerikan savaş gemilerinin de bölgeden uzaklaştırılmaları için ilgili elçiliklere ihtar verilmesini istemekteydi⁶⁹.

Cemal Paşa Suriye'nin büyük bir kısmının düşman devletlere mensup vatandaşlardan mürekkep casuslarla dolu olduğuna dair istihbarat aldığından bu vatandaşların ne memleketi terk etmelerinden ne de memleket dâhilinde serbest dolaşmalarından yanaydı. Bu nedenle Cemal Paşa Şam ve Halep'te kapatılan eğitim müesseselerinde çalışanları, misyonerleri ve ruhbanları bir askerî mütalâa gereği Urfa'da toplamayı uygun görmüştü. Cemal Paşa bu tutumunu şu şekilde açıklamaktaydı; düşman devletler tarafından uluslararası hukuk esaslarına aykırı olarak Osmanlı vatandaşlarının haklarına tecavüz edilmesi halinde; rehin hükmünde kontrol altında tutulacak olan düşman devlet vatandaşlarına da aynı şekilde mukabele edilecektir. Başkumandanlığın emirleri doğrultusunda Cemal Paşa, Suriye sahillerinden hiç bir ferdin müsaade almaksızın dışarıya gitmemesine yönelik bir düzenleme yapmıştı. Bu arada Osmanlı topraklarından ayrılmak isteyecekler için Mersin, İskenderun, Trablusşam, Beyrut, Hayfa limanları dönüş kapı mahalli olarak belirlenmişti. Adı geçen limanlardan hareket edecek yolcuların ancak İstanbul yoluyla memleketlerine dönmelerine izin verilmekteydi. Sadece bir defaya mahsus olmak üzere bütün rahibelerin Hayfa, Beyrut, Trablusşam, İskenderun ve Mersin limanlarına toplanarak rahip ve misyonerlerden de yetmiş yaşını aşan ve çok hasta olanların bir iki vapurla Osmanlı Devleti dışına çıkarılmaları uygun bulunmuştu. Cemal Paşa inisiyatif kullanarak aldığı bu kararların Başkumandanlık Vekâleti ve Dâhiliye Nezareti tarafından onaylanmasını istihram etmişti. Ancak bu konuda Cemal Paşa ile İstanbul arasında bir anlaşmazlık söz konusu idi. Başkumandanlık Vekâleti 6

⁶⁹ IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan alınan 30 Teşrin-i Sâni 1330 (13 Aralık 1914) tarihli şifre, *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 83/18, lef 4.

Aralık 1914 tarihinde sadece düşman devlet vatandaşlarının değil hiç bir yolcunun Suriye'den dışarıya çıkarılmaması amacıyla getirdiği yasağı, 13 Aralık 1914 tarihli bir emirle ortadan kaldırdı. Mısır harekâtı için Osmanlı kuvvetlerini toplanma mıntikasına doğru sevk etmeye başlayan Cemal Paşa; “Böyle bir zamanda Suriye'den dışarıya hiç bir zat çıkmasın ki, ne yaptığımı İngilizler haber almasınlar”⁷⁰ şeklindeki sözleriyle alınan kararı, askerî harekâtın tamamı hakkında düşmana malumat vermekle eşdeğer görüyordu. Elbette İngilizlerin haber alma kaynakları sadece Suriye dışına çıkacak yolcularla sınırlı olmadığı için yönetimle Cemal Paşa fikir ayrılığına düşmüştü.

Jeopolitik konumundan dolayı Beyrut da sürekli olarak İngiliz ve Fransızların hedefinde olan bir şehirdi. I. Dünya Savaşı, Beyrut'a daha da önem kazandırmıştı. Hükûmetin, düşman devlet vatandaşlarından durumu şüpheli görülenlerin iç bölgelere sevk edilmesine, diğerlerinin ise sahil ve demiryolu güzergâhı olmayan yerlere nakline dair kararı karşısında Beyrut Valisi İstanbul'dan izahat istedi⁷¹. Henüz savaşa girmemiş olsa da bu dönemde Beyrut'ta bulunan Amerikan Konsolosu, İngiliz ve Fransızların haklarını savunmaktaydı. Hatta Amerikan Konsolosu, aslı olmadığı halde kadın ve çocuklar dâhil bütün İngiliz ve Fransızların dâhile sevki için Beyrut Valisi'ne emir verildiğini ve bunun kısa bir süre içerisinde tatbik edileceğini ileri sürüyordu⁷². Ancak İstanbul'da alınan karar gayet açıktı; sadece casusluk yapacakları düşünülenler iç bölgelere sevk edilecek, bunun dışındakiler yerlerinde bırakılacaklardı⁷³.

Cemal Paşa düşman devletlere mensup olup tabiiyet değiştirerek buldukları bölgede kalmayı hedefleyenler dâhil herkesin gönderilmesini Beyrut valisine emretmişti. Bu aşamada bölgedeki konsolosundan aldığı bilgiye dayanan Amerikan Elçiliği devreye girerek Beyrut'ta kadın ve çocuklar dâhil bütün İngiliz ve Fransızların iki gün içerisinde dâhile sevk edileceklerini ileri sürdü. Ancak Dâhiliye Nezareti sadece “casusluk yapacağı düşünülen zararlı şahısların” sevk edileceğini geri kalanların buldukları mahallerde kalmalarına müsaade edildiğini bildirdi⁷⁴. Bu ortamda Beyrut valisi yapılacak muamele

⁷⁰ IV. Ordu Kumandanlığı'ndan alınan tahrirat sureti, (tarihsiz); IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan alınan 1 Kânûn-ı Evvel 1330 (14 Aralık 1914) şifre; Başkumandan Vekili ve Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 2 Kânûn-ı Sâni 1330 (15 Ocak 1915) tarihli tezkire, *BOA, DHEUM, 5.Şb*, 83/18, lef 4, 7-8.

⁷¹ Beyrut Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 24 Teşrin-i Sâni 1330 (7 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DHEUM, 5.Şb*, 5/56, lef 3.

⁷² Dâhiliye Nezareti'nden Beyrut Vilayeti'ne 23 Teşrin-i Sâni 1330 (6 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DHEUM, 5.Şb*, 5/56, lef 5.

⁷³ Dâhiliye Nezareti'nden Beyrut Vilayeti'ne 26 Teşrin-i Sâni 1330 (9 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DHEUM, 5.Şb*, 5/56, lef 1.

⁷⁴ Dâhiliye Nezareti'nden Beyrut Valisi'ne 23 Teşrin-i Sâni 1330 (6 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DH.ŞFR*, 47/356.

hakkında Dâhiliye Nezareti'ne müracaatta bulunmuştu. Çünkü valinin Cemal Paşa'dan aldığı talimatlarla merkezden aldıkları arasında çelişkiler bulunmaktaydı. Bu durum aynı zamanda Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa ile Dâhiliye Nazırı Talat Bey'i karşı karşıya getirecekti⁷⁵. Beklendiği gibi Cemal Paşa'nın icraat ve uyarıları Dâhiliye Nazırı ile arasında bir gerilim yaşanmasına neden oldu. Cemal Paşa'nın İstanbul'a yazdığı mektuplarda adeta azarlanmışçasına bir üslûp kullanmasından rahatsız olan Dâhiliye Nazırı, bir defaya mahsus olmak üzere bunu kabul edebileceğini vurgulayarak aynı tutumun bir daha tekrar etmemesi konusunda Cemal Paşa'yı uyardı. Bütün bunlara rağmen Cemal Paşa'nın uyarılarının dikkatini çektiğini itiraf eden Dâhiliye Nazırı Talat Bey; "sefirleri çıkarıp papazları alkoymak, eğer sırların muhafazası için ise maksadı temin etmez. Rehin için ise elinizde yeterli miktarda tebaa vardır" şeklindeki açıklamalarından sonra papazların memleketten ihracının "daha hayırlı olacağını" ve savaş hali dolayısıyla yapılan hareketin Hıristiyanlığa karşı düşmanlık şeklinde de algılanmayacağını savunmaktaydı. Açıklamalarından sonra Dâhiliye Nazırı, yine de son kararı Cemal Paşa'ya bırakmış, sadece almış olduğu kararda bir değişiklik yapması halinde yabancı elçileri bilgilendirmek maksadıyla kendisine malumat verilmesini istemişti⁷⁶. Yaşanan tartışmalar bir yana Talat Bey, uygulanacak olan yöntemi Karargah-ı Umumi'nin tasvibine bırakmış ve yabancı vatandaşlara zerre kadar zarar verilmemesi amacıyla uyarıda bulunmayı ihmal etmemiştir⁷⁷.

Hakikaten de Cemal Paşa güvenlik gerekçesiyle Suriye ve çevresinden dışarıya tek bir ferdin çıkmasını dahi sakıncalı görmekteydi. Dâhiliye Nezareti'nin, Beyrut'ta bulunan Romanya ticaret memuru ve Rus konsoloshanesi kâtibinin zevcesinin Suriye'den ayrılması için verdiği izne⁷⁸ karşı Cemal Paşa, dışarıya yolcu çıkarılmamasının Başkumandanlık Vekâleti'nin emri gereği olduğunu ifade ettiği gibi, verilen izinden yola çıkarak Dâhiliye Nezareti'nin, Başkumandanlık tarafından verilen emirden haberdar olmadığını zannettiğini de ayrıca vurguladı. Cemal Paşa ısrarla bu yasak kalkmadıkça

⁷⁵ Beyrut Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 30 Teşrin-i Sâni 1330 (13 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 83/18, lef 6.

⁷⁶ Dâhiliye Nazırı'ndan IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya 4 Kânûn-ı Evvel 1330 (17 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 83/18, lef 9.

⁷⁷ Başkumandanlık Vekili namına Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 10 Kânûn-ı Evvel 1330 (23 Aralık 1914) tarihli tahrirat, *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 83/18, lef 15.

⁷⁸ Hayfa Rus konsoloshanesi katibinin zevcesinin İstanbul'a dönüşüne müsaade edildiğine dair şifre, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Beyrut Valisi'ne 9 Kânûn-ı Evvel 1330 (22 Aralık 1914) tarihli şifre; Beyrut'ta bulunan Romanya ticaret memurlarından Candiani'nin İstanbul'a dönüşüne müsaade edilmesi ve hareketi hakkında şifreler, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Beyrut Valisi'ne 9 Kânûn-ı Evvel 1330 (22 Aralık 1914) tarihli şifre, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Beyrut Valisi'ne 13 ve 14 Kânûn-ı Evvel 1330 (26 ve 27 Aralık 1914) tarihli şifreler, *BOA, DH.EUM, 5.Şb*, 83/18, lef 8, 10, 12, 24.

kimsenin denizden ayrılmasına izin vermeyeceğini de sözlerine ekledi. Bu arada Paşa, birbirleri ile çelişen kararlar verilmemesi için alınan kararların zamanında ilgililere tebliğini de Başkumandanlık Vekâleti'nden rica etti⁷⁹. Yaşanan hadiseler sıkıyönetimin olduğu bir dönemde dahi Osmanlı Nezaretleri arasında bir iletişim eksikliği yaşandığını ortaya çıkarmıştı. Bu eksiklik devletin güvenliğini yakından ilgilendiren hayatî bir meselede dahi koordinasyonsuzluğa, gerginliğe ve zaman kaybına neden olmaktaydı.

23 Aralık 1914 tarihinde Cemal Paşa, dışarıdan öteberi eşya getirmeleri için İtalyan vapurlarının Suriye'ye uğramalarına müsaade etti. "Suriyeli bazı hainlerin İngilizlere casusluk etmelerini önlemek amacıyla hiç kimsenin limanlardan dışarı çıkmamasını tembih" eden Cemal Paşa, Suriye'de fazla İtalyan bulunmadığından, onların idare edilebileceğini düşünüyordu. 10 Ocak 1915 tarihinden itibaren ise İtalya ile birlikte Amerika vapurlarının da Suriye limanlarına uğramalarına müsaade edildi⁸⁰.

24 Aralık 1914 tarihinde Suriye'den deniz yoluyla ayrılacak yolcular hakkındaki yasak kaldırıldı. Bu kararı da Suriye şartlarına göre uyarlayan Cemal Paşa, düşman devlet tebaasından olup memleketi terk edecekler hakkında önce 28 Aralık 1914 tarihine kadar, daha sonra da 2 Ocak 1915 tarihine kadar süre tanıdı. Bu tarihe kadar düşman devlet vatandaşlarından on sekiz yaşından büyük erkekler dışındaki diğer bütün yolcuların deniz yoluyla ayrılmalarına müsaade edilecekti. Yine düşman devlet tebaasından olan bütün ruhbanlar ve rahibeler memleketten çıkarılacaklardı. Bahsedilen tarihten sonra düşman devletler tebaasından hiç kimse dışarı çıkarılmayacak, sadece İtalyan ve Amerikan konsoloslarının "namus ve iffetlerine dair garanti verdikleri şahısların" ayrılmalarına müsaade edilecekti⁸¹.

15 Eylül 1915 tarihinde Başkumandan Vekili Enver Paşa, düşman devletlerin beyanname ile abluka altına aldıklarını ilân ettikleri Osmanlı sahillerine tarafsız devlet harp ve ticaret gemilerinin girmesine izin verilemeyeceğini vurgulayarak buna karşı hareket edenlerin üzerine ateş açılacağını açıkladı⁸². Doğrudan tehdit altındaki Osmanlı Devleti, bundan böyle

⁷⁹ IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 11 Kânûn-ı Evvel 1330 (24 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA,DH.EUM,5,Şb*, 83/18, lef 16.

⁸⁰ Suriye'den çıkmak isteyen İtalyanlarla Amerikalıların, namus ve iffetlerine Suriye'deki konsolosları tarafından resmen garanti verilmesi halinde yalnız Beyrut, Trablusşam ve Mersin limanlarından vapurlarla dönmelerine müsaade edilecekti. IV. Ordu Kumandanlığı'ndan alınan 10 Kânûn-ı Evvel 1330 (23 Aralık 1914) tarihli şifre, *BOA,DH.EUM,5,Şb*, 83/18, lef 13.

⁸¹ IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 13 Kânûn-ı Evvel 1330 (26 Aralık 1914) tarihli telgraf, *BOA,DH.EUM,5,Şb*, 83/18, lef 18-19.

⁸² Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan alınan 2 Eylül 1331 (15 Eylül 1915) tarihli telgraf ve Hariciye Nezareti'nden tarafsız devletlere 16 Eylül 1915 tarihli notalar, *BOA,HR.SYS*, 2413/34,

düşman devlet gemilerine uyguladığı prosedürü tarafsız devletlere de uygulayacak ve en üst seviyede güvenlik tedbiri almaya çalışacaktı.

Şam'da bulunan Fransız kilise, manastır ve mektepleri Fransa Hükûmeti himayesinde bulunan müesseselerde dâhil oldukları halde I. Dünya Savaşı sırasında Fransızlar bu müesseselerde İspanyol, Alman ve Avusturya gibi tarafsız ve müttefik devletlere mensup din adamlarını istihdam etmişlerdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti bu müesseselere ya da din adamlarına karşı bir tedbir almaya kalkıştığında özellikle Almanya ve Avusturya Konsolosları devamlı surette müracaatta bulunarak bu tedbirlerin, bahsedilen müessese ve şahıslar için uygulanmamasını talep ediyorlardı⁸³. Din hizmetleri ve misyonerlik faaliyetleri konusunda İttifak Devletleri ile İtilâf Devletlerinin uzlaşma hatta zaman zaman işbirliği içerisinde hareket ettikleri açıkça anlaşılıyordu. Osmanlı Devleti karşısında müttefiklerinin de bulunduğu ortak bir cephe ile karşı karşıya kaldığından ara bir çözüme giderek düşman devlet tebaasından olmayan rahip ve rahibelerin mektep muallimliği yapmamak kaydıyla kalmalarına müsaade etti⁸⁴.

Alınmak istenen tedbirler bir yana kriminal vakalar casusluk faaliyetlerinin Şam ve Beyrut eksenli olarak geliştiğini kanıtlamaktaydı. Şam'da kurulan Divân-ı Harb'e sevk edilen zanlıların sayısı diğer bölgelere oranla oldukça fazlaydı⁸⁵. Casusluğu önlemeye yönelik tedbirler ilk zamanlarda kısmen de olsa işe yarıyordu. Nitekim düşman gemileri tarafından Suriye ve çevresindeki Osmanlı sahillerine çıkarılan casuslar yakalanıyor, yargılanıyor ve cezalandırılıyorlardı⁸⁶. Ancak 1916 yılı başlarından itibaren bu tedbirler de fayda sağlayamayacaktı.

⁸³ Suriye Vilayeti'nden alınan 11 Teşrin-i Sâni 1331 (24 Kasım 1915) tarihli şifre, *BOA, DH.EUM, 5.Şb, 4/30*, lef 2.

⁸⁴ Dâhiliye Nezareti'nden Suriye Vilayeti'ne 11 Teşrin-i Sâni 1331 (24 Kasım 1915) tarihli şifre, *BOA, DH.EUM, 5.Şb, 4/30*, lef 1.

⁸⁵ Casusluk yaptıkları Şam Divân-ı Harbi kararı ile sabit olan Nafia Gümrük memurlarından Beşare veledi Ays El Cuni ve Balıkçı Hüseyin bin Muhammed Haml'in idamlarına dair karar tasdik edilmişti. Daire-i Sadaret Kalem-i Mahsus'tan Harbiye Nezareti'ne 24 Mart 1331 (6 Nisan 1915) tarihli tezkire, *BOA, BEO, 4348/326037*.

⁸⁶ Beyrut'un güneyinde bulunan Damour sahiline gelen düşman zırhlısı istimbotundan karaya çıkarak casusluk yaptığı mahkeme kararı ile sabit olan Cebel-i Lübnan'ın Cebe köyünden Necib İlyas el-Haddad'ın esrar-ı askerîyeyi ifşa edenler hakkındaki kanun gereği Beyrut Divân-ı Harbi Örfisi'nin gıyaben verdiği idam kararı tasdik edilmişti. Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sadaret'e 16 Mart 1331 (29 Mart 1915) tarihli tezkire, 18 Mart 1331 (31 Mart 1915) tarihli İrade-i Seniyye, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Harbiye (BOA, İ.HB), 167/22*; Dört Yol'un Ocaklı Köyü'nden Köşker Toros oğlu Agop, Dört Yol'da bulunan Jandarma Kumandanı Ali Bey tarafından yapılan sorgusunda; yaşanan karışıklıkların ardından Kıbrıs'a gittiğini 26-27 Şubat 1915 gecesi düşman (İngiliz) gemisi tarafından sahile çıkarıldığını, Dört Yol'da

7. Rusya Üzerinden Casusluk Faaliyetleri

Osmanlı Devleti ile Rusya'nın nüfuz alanlarının kesişmesi taraflar arasında ciddi sorunlara yol açmış, iki devlet arasındaki ilişkilere yüzyıllarca güvensizlik hâkim olmuştur. 20. yüzyılın başlarında uluslararası ilişkilerde yaşanan kutuplaşmalar Osmanlı-Rus münasebetlerinde güvensizliği daha da belirgin hale getirdi. Son tahlilde Rusya topraklarında yaşayan Müslümanlardan, Osmanlı Devleti ise Hristiyan-Ortodokslardan dolayı temkinli ve tedbirli davranmak zorundaydı.

I. Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı haber alma kaynakları, Rusya'ya bağlı Kafkasya Umumi Valiliği'nin faaliyetlerini yakından takip ediyorlardı. 6 Mayıs 1914 tarihinde alınan istihbarata göre Doğu Anadolu'da bulunan Kürtlerden ve Rumlardan bazılarının Kafkasya Umumi Valisi'ne hizmet ettikleri anlaşılmıştır⁸⁷.

Yine 11 Haziran 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Rusya Şehbenderi, Osmanlı-İran sınırının belirlenmesinden sorumlu komisyonda yer alacak olan Rus heyetinde tercüman olarak istihdam edilen Ağapetros'un aynı zamanda casusluk yapacağını, Rusların maiyetinde dolaşarak bilhassa Nasturi ahaliyi devlete karşı kışkırtacağını ve bölgede düzeni bozabileceğini bildirerek uyarıda bulunmuştu. Bu uyarılar doğrultusunda adı geçen şahsın komisyon memurları arasına sokulmaya yeltenmesi halinde hemen Osmanlı topraklarından uzaklaştırılarak Rusya'ya dönmeye mecbur edilmesine ve meselenin yabancı delegelere münasip bir şekilde bildirilmesine karar verildi⁸⁸. I. Dünya

Kereste Fabrikası Sahibi Katoni ile Kıbrıs Valisi tarafından, Osmanlı askerlerinin, telgraf, istihkâm ve top mevzilerinin buldukları bölgeler hakkında bilgi toplamak amacıyla casus olarak görevlendirildiğini, Katoni'nin arkadaşı olup İskenderun'da ikamet eden H. Balia adlı şahıstan gerekli evrakları temin edeceğini ve 7 Mart 1915 tarihinde aynı geminin gelip kendisini alacağını, bu arada Topal Avedis'in hanesinde kalmasının kendisine tavsiye edildiğini ancak plânın hayata geçirilemediğini ve yakalandığını itiraf etmiştir. Tarsus'ta bulunan Adana Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 16 Şubat 1330 (1 Mart 1915) tarihli şifre, *BOA,DH.ŞFR*, 463/51.

⁸⁷ İstihbarattan, Türkçe ve Kürtçe aşına Rus memurlarının, Eleşkirt ve Karakilise civarına gelerek, Pasinler, Hınıs ve Eleşkirt kazaları dâhilinde meskun aşiretlerle ticaret yapmak vesilesiyle Rusya tarafına geçen Kürtlerle temas kurdukları anlaşılmıştır. Ayrıca bu aşiretlere mensup olup Ruslar tarafından casusluk hizmetinde istihdam edilmekte olan bazı Kürtlerle Sarıkamış'daki Rumlardan da bir takım fesatçıların aşiretler içerisinde buldukları tespit edilmişti. Bundan başka Bedirhani Abdülrezzak Bey'in Kafkasya Umumi Valisi'nin hanesini mütemadiyen ziyaret etmekte olduğu, hâlihazırda yine Tiflis'te valiyi ziyaret etmek için ayrıldığı bildirilmekteydi. Elebaşılık yapan Abdülrezzak Bey'in Osmanlı sınırlarında çapulculuk yapmak, fesat çıkarmak ve silah kaçırmak üzere firar ettiği, Kürtlerden ve mahalli Kürt gruplardan çeteler teşkil etmeye çalıştığı Kars Şehbenderliği'nden öğrenilmişti. Dâhiliye Nezareti'nden Van Vilayeti'ne 23 Nisan 1330 (6 Mayıs 1914) tarihli şifre, *BOA,DH.ŞFR*, 40/174.

⁸⁸ Çölemerik (Hakkari) Nasturi milletinden olan Ağapetros önceleri hırsızlık, şekâvet ve dolandırıcılık yapmış, 1910 yılında Rusya Osmanlı Fahri Şehbenderliği'nde bir müddet

Savaşı'ndan kısa bir süre önce yaşanan bu hadiseler, Rusların sadece Ermenilerle değil Osmanlı topraklarındaki Kürt ve Nasturilerle de irtibat halinde olduklarını göstermişti. Osmanlı yöneticileri I. Dünya Savaşı sırasında bu hakikati akıllarından çıkarmamak zorundaydılar.

I. Dünya Savaşı sırasında Rusların Osmanlı topraklarına yönelik casusluk faaliyetleri açısından Kirmanşah önemli bir yere sahiptir. Savaşın önce Bağdat Rusya Konsolosu olan Kirsanof, savaş ilânından sonra Kirmanşah'a giderek casusluk hazırlıklarını buradan yürütmeye başladı. Fakat bu hazırlıklar Osmanlı haber alma kaynaklarının gözünden kaçmadı ve Kirmanşah'da kurularak Bağdat, Kerkük, Süleymaniye taraflarına kadar teşkilatlanmış bir casus örgütüne ortaya çıkarıldı. Örgüt üyeleri tutuklanarak Bağdat Divân-ı Harbi'ne sevk edildiler⁸⁹. Bu meselenin ilginç tarafı sözkonusu şahıslar tarafından kurulan casus örgütünün Bağdat İtalyan Konsolosu'nun tavassutuyla teşkil edilmesi ve ele geçirilen bir mektup muhteviyatından konsolosun bu meselede iştirakinin ispat edilmesi idi. Mektup, Bağdat İtalya Konsolosu tarafından Kirsanof'a yazılmış olup Osmanlı Devleti'nin dâhilî, siyasî ve askerî durumu hakkında bilgiler vermekteydi. Bağdat Divân-ı Harbi tarafından yapılan muhakeme neticesinde bu durum tespit edilmiş ve örgüt üyelerinden tüccar Şükrü Aziz Şamas Cercis, kardeşi Selim ve Mardinli Kamil'in idamlarına karar verilmiş ve bu karar padişah tarafından onaylanmıştı. Buna rağmen Sadaret, olayla ilgisi bulunan İtalyan konsolosu hakkında hiç bir işlem yapılmadan ve ona bir şey sezdirilmeden alınan kararın uygulanmasını emretmişti⁹⁰. Bağdat Valisi Süleyman Nazif Bey, ilk izlenimlere göre İtalya konsolosunun bunu sırf para için yaptığını vurgulayarak "siyasî vaziyetin uygun görülmesi halinde hem vazifesine son verilmesini hem de nezdinde bulunduğu devletin hukukuna tecavüz etmiş olan bu siyasî memurun Divân-ı Harbi Örfi'ye sevkini" talep etti. Süleyman Nazif Bey, konsolosun yaptıklarından dolayı "İtalyanların bile yüzleri kızarmak, kararmak icap eder" şeklindeki sözleri ile konsolosun cezalandırılmayı hak ettiğini anlatmaya çalışmaktaydı⁹¹. Bu hadisenin gerçekleştiği sırada henüz İtalya I. Dünya Savaşı'na katılmamıştı. Sadrazam büyük ihtimalle diplomatik bir krize yol açmamak ve İtalya gibi güçlü bir devletle karşı

bulunmuş, bu arada kendisinin Ruslara hizmet ederek Nasturileri devlete karşı kışkırttığı anlaşılmıştı. Rusya Şehbenderi'nden alınan 29 Mayıs 1330 (11 Haziran 1914) tarihli mektup ve Dâhiliye Nezareti'nden Van ve Erzurum Vilayetlerine 3 Haziran 1330 (16 Haziran 1914) tarihli telgraf, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA, DH.KMS)*, 23/43.

⁸⁹ Bağdat Valisi Süleyman Nazif Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 24 Şubat 1330 (9 Mart 1915) tarihli şifre, *BOA, DH.ŞFR*, 464/61

⁹⁰ 19 Mart 1331 (1 Nisan 1915) tarihli İrade-i Seniyye, *BOA, İHB*, 167/43; Başkumandan Vekili Namına Talat Bey'den Sadaret'e 13 Mart 1331 (26 Mart 1915) tarihli tezkire, *BOA, İHB*, 167/43; Daire-i Sadaret Kalem-i Mahsus'tan Başkumandanlığa 24 Mart 1331 (6 Nisan 1915) tarihli tezkire, *BOA, BEO*, 4348/326030.

⁹¹ Bağdat Valisi Süleyman Nazif Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 18 Şubat 1330 (3 Mart 1915) tarihli şifre, *BOA, DH.ŞFR*, 463/88.

karşıya gelmemek maksadıyla meselenin bu şekilde kapatılmasını tercih etmişti. Ancak olayın gerçek boyutunun anlaşılması yeni tedbirleri gündeme getirdi. Bu arada Süleyman Nazif Bey, İtalyan Konsolosu'nun görevden alınması konusundaki ısrarlarını sürdürüyordu⁹². Sonunda güç de olsa konsolosun Bağdat'tan kaldırılması sağlanabildi⁹³.

Sarıkamış Harekâtı'nın başarısız olmasından sonra Anadolu'da ilerleyen Rus kuvvetlerine malumat vererek casusluk yaptıkları tespit edilen şahıslar da Divân-ı Harblerde yargılanarak çeşitli cezalara çarptırıldılar⁹⁴. Karadeniz kıyılarından da Rus gemilerine fenerlerle işaret vermek suretiyle casusluk yaptıkları tespit edilen şahıslar yakalanarak yargılandılar⁹⁵.

8. Çanakkale Savaşlarında Casusluk Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale'de bir cephe açılacağına anlaşılması üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Bey 5 Kasım 1914 tarihinde Edirne Vilâyeti'ne ve Gelibolu mutasarrıflığına bir şifre göndererek savaş alanı içerisinde kalacak Rumların iç bölgelere sevk edilmesini istedi⁹⁶. Çanakkale Savaşları başladığında İtilâf Devletlerinin Boğazlar bölgesini iyi tanıyan Rum ve Ermenileri casus ve kılavuz olarak istihdam ettikleri gözlemlendi. Bunun üzerine hükûmet, savaş bölgesinde bulunan Rumların, düşman devletlere casusluk, yardım ve yataklık yapabilecekleri endişesiyle iç bölgelere sevk ve iskân işlemlerini hızlandırdı⁹⁷. Önce Gelibolu ve

⁹² Bağdat Valisi Süleyman Nazif Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 24 Şubat 1330 (9 Mart 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, KMS*, 31/17, lef 5.

⁹³ Dâhiliye Nezareti'nden Bağdat Vilayeti'ne 3 Mart 1331 (16 Mart 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, KMS*, 31/17, lef 1.

⁹⁴ Eğin Protestan Mektebi'nden Bedrosyan diğer adıyla Kafrokyan Şahbaz'ın Osmanlı ordusunun mağlup olarak Harput'un düşman askerleri tarafından işgal edilmesini ve paskalyalarının düşman bayrağı altında geçmesini temin edebilmek amacıyla casuslukta bulunduğu ayrıca düşman askerî kuvvetlerine yardımcı olmak fikri ile düşmanlara malumat verdiği mahkeme kararı ile sabit olduğundan askerî sırları ifşa ve casusluk ve hıyanet-i harbiye hakkındaki kanuna uygun olarak idamına karar verilmişti. Başkumandan Vekili Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sadaret'e 13 Temmuz 1331 (26 Temmuz 1915) tarihli tezkire, 16 Temmuz 1331 (29 Temmuz 1915) tarihli İrade-i Seniyye, *BOA, İHB*, 171/55.

⁹⁵ Zonguldak'ta bulunan Rus acentesi Panopolos? ile Reji Müdürü Fransız Bans(Panos?) ve bir kaç arkadaşının tepelerden geceleri denize elektrikli fenerlerle işaret vermek suretiyle muhaberât tesisine çalıştıkları tespit edildiğinden bunların Zonguldak'ta ikametleri sakıncalı görülmüş, görevden alınmalarına ve bölgeden uzaklaştırılmalarına karar verilmişti. İzmit Mutasarrıfı da adı geçen şahısların merkez livada gözetim altında tutulmalarını önermişti. İzmit Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne 6 Teşrin-i Sâni 1330 (19 Kasım 1914) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 449/23.

⁹⁶ Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 269, *BOA, DH, ŞFR*, 46/199.

⁹⁷ Bu kapsamda Gelibolu'dan 480 hane 1856 kişi, Çanakkale'den 11 hane 41 kişi iç bölgelere yerleştirildi. Burhan Sayılır, "Çanakkale Kara Savaşı Sırasında Casusluk

Edirne'de daha sonra Ege, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde bulunan Rumlar, Balıkesir, Bursa ve İzmir'in iç bölgelerine sevk edildiler. Ayrıca Boğazlar çevresinde bulunan gayr-i Müslim ve yabancı tebaanın tamamı ve hatta bu bölgelerde kalmalarında sakınca görülen Müslümanlar dahi iç bölgelere gönderileceklerdi⁹⁸.

Rumlar iç bölgelere sevk edilirken Enver Paşa, Osmanlı donanmasının güvenliği açısından bir tedbir olmak üzere sahilde ve bilhassa Boğazlar bölgesinde bulunan düşman devlet vatandaşlarının dâhile sevklerinin zarurî olduğunu bildirerek gereğinin yapılmasını istedi⁹⁹. Bu arada Çanakkale'de bulunan düşman devlet vatandaşlarının büyük bir kısmı İstanbul'a nakledilmişti¹⁰⁰. Hâlihazırda İstanbul'daki düşman devlet vatandaşlarının sayısı dört bini aşkındı. Bu sayının daha da artmaması ve güvenlik tehlikesine yol açmaması için İstanbul'a sevk edilen düşman devlet vatandaşları peyderpey iç bölgelere gönderildiler¹⁰¹.

Düşman devletlere ait diplomatik temsilciliklerin kapatılması kapsamında Çanakkale'deki düşman devlet konsoloslukları kapatılmış, hatta burada bulunan Rus Konsolosu Osmanlı ordusu hakkındaki gizli bilgilere ulaştığı gerekçesiyle Divân-ı Harb'e verilmişti. Bütün bu tedbirler savaş ortamında olağan sayılırdı. Olağandışı görünen 11 Aralık 1914 tarihinde Enver Paşa'nın Çanakkale'de bulunan Almanya ve Avusturya konsolosluklarının kapatıldığını bildirerek 15 Aralık 1914 tarihinde Amerika Konsolosluğu'nun kapatılmasını istemesiydi¹⁰². Dost ve müttefik devletlerin konsolosluklarını kapatmaları henüz tarafsız Amerika'nın tepkilerini engellemek maksadıyla alınan önleyici bir tedbir olsa gerektir.

Çanakkale Savaşları sırasında alınan tedbirlerin ne kadar mantıklı olduğu zamanla daha iyi anlaşıldı. Savaş esnasında bazı deniz taşıtlarının, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara'ya girmeyi başaran düşman denizaltılarına levazım verdikleri tespit edildi. Bu nedenle Başkumandanlık Vekâleti, Marmara Denizi dâhilinde seyredecek bütün buharlı ve yelkenli gemilerle mavna ve

Faaliyetleri ve Türklerin Aldıkları Tedbirler ", *Genelkurmay Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Ağustos 2006), s. 100. (99-108) s. 101-102.

⁹⁸ Bu konuda tafsilatlı bilgi ve tablolar için bkz.: Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 270-320.

⁹⁹ Enver Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 3 Teşrîn-i Sâni 1330 (16 Kasım 1914) tarihli telgraf, *BOA,DH,EUM,5.Şb, 9/3, lef 2.*

¹⁰⁰ Çanakkale'de bulunan 144 İngiliz ve Fransız vatandaşıdan 103'ü İstanbul'a gönderilmiş, 22'si Amerika ve diğer yabancı ülkelere gitmiş, kalan 19 kişinin 18'i kadın ve çocuklardan oluşmakta ayrıca gayet iyi halli Antonyo adlı bir erkek de bunlar arasında yer almaktaydı. Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan alınan 5 Kânûn-ı Sâni 1330 (18 Ocak 1915) tarihli şifre, *BOA,DH,EUM,5.Şb, 9/3, lef 4.*

¹⁰¹ Enver Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 18 Kânûn-ı Sâni 1330 (31 Ocak 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH,EUM,5.Şb, 9/3, lef 3;* Dâhiliye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne 21 Kânûn-ı Sâni 1330 (3 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH,EUM,5.Şb, 9/3, lef 4.*

¹⁰² Sayılır, *a.g.m.*, s. 100. (99-108)

sandal gibi bütün taşıtların hareket edecekleri iskelelerin en büyük mülkî ve askerî yetkilisinden bir vesika almalarını şart koştu. Aksi takdirde savaş gemileri, karşılaşılabilecekleri vesikasız vapurları en yakın limana çekecekler ve süvarileri tutuklayacaklardı¹⁰³. Bu talimatın bir kaç gün ardından Erdek civarında Rum Ayayani Manastırı'ndan ayrılan bir kayığın bir düşman denizaltısına yanaştığının Erdek Jandarma Kumandanlığı tarafından bildirilmesi¹⁰⁴, Ganos, Hora ve Uçmakdere sahillerinden de düşman denizaltılarına fenerlerle parola verildiğinin¹⁰⁵ rapor edilmesi üzerine güvenlik tedbirleri daha da artırıldı. Dâhiliye Nezareti özellikle denize nazır mahallerde casusluk yapabilecek şahıslarla¹⁰⁶ gözetlemeye müsait manastır ya da kiliseleri takibe aldı¹⁰⁷.

5 Haziran 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti denizaltılara yardım ettikleri ve Osmanlı kuvvetlerinin sevkîyatını engelleyebilecekleri düşüncesiyle başta İmralı ve Marmara adaları olmak üzere tüm Marmara adaları ahalisinin iç bölgelere sevkine karar verdi¹⁰⁸.

9. Yunanistan Üzerinden Casusluk Faaliyetleri

Yunanistan I. Dünya Savaşı'na girmeden önce de casusluk faaliyetleri ile Osmanlı makamlarının dikkatini çekmişti. 1914 yılı Nisan ayı ortalarında Mersin'de yirmi kişiden oluşan ve hemen hemen tamamı memur olan gizli bir cemiyet keşfedilmiş, ondan önce de yine Mersin'de mevcut askerî kuvvetlerin miktarını içeren bir takım evrak Yunanistan'a gönderilmek üzere iken bir gayr-i Müslim vatandaşın elinde yakalanmıştı¹⁰⁹. Yine 3 Ağustos 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti, "hâl ve hareketleri daima şüpheli olup cidden casusluk vesaire gibi fiiller yapma ihtimalleri olan ve memlekette bulunmaları daima mahzurlu görülen Yunan vatandaşlarının ya da Osmanlı Rumlarının" isim ve

¹⁰³ Dâhiliye Nezareti'nden Edirne, Hüdavendigâr Vilayetlerine Çatalca, İzmit, Çanakkale, Karesi Mutasarrıflarına 20 Nisan 1331 (3 Mayıs 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 52/193.

¹⁰⁴ Dâhiliye Nezareti'nden Karesi Mutasarrıflığı'na 24 Nisan 1331 (7 Mayıs 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 52/256.

¹⁰⁵ Dâhiliye Nezareti'nden Edirne Vilayeti'ne 24 Nisan 1331 (7 Mayıs 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 52/258.

¹⁰⁶ Karabiga ile Kemer arasındaki Değirmencik ile Aksaz civarında deniz kenarının taşlık yerlerinde ara sıra görülen İstanbul'da Kayseri Hanı'nda Boğuşehir tüccarından Haçadoryan ile mezkur şehirde oturan birâderi Dikran'ın düşman denizaltılarına erzak vs. tedarik ettikleri istihbar alınmış, Haçadoryan tutuklanmış diğeri hakkında tahkikata başlanmıştı. Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na 18 Mayıs 1331 (31 Mayıs 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 53/185.

¹⁰⁷ Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Edirne Vilayeti'ne 22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 52/237.

¹⁰⁸ Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 280-281.

¹⁰⁹ Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Adana Vilayeti'ne 20 Nisan 1330 (3 Mayıs 1914) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 40/134.

hüviyetlerini gösteren bir defter hazırlanmasını istedi. Hazırlanacak defterler doğrultusunda bu şahıslar hakkında gerekli muamele yapılacaktı¹¹⁰.

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na katıldığı andan itibaren, Yunanistan vatandaşlarının gerek kendi ülkeleri adına ve gerekse başta İngiltere olmak üzere İtilâf Devletleri¹¹¹ menfaatleri doğrultusunda casusluk yapma ihtimalini her zaman göz önünde bulundurmak zorundaydı¹¹².

Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na katılmasından önce Osmanlı Devleti, diplomatik bir krize yol açmamak adına bu ülke üzerinden düşmana casusluk yapabileceklerinden şüphe duyulan bazı şahısların, memleket dâhiline girmelerini önlemeye çalıştı¹¹³.

¹¹⁰ Dâhiliye Nezareti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na, 21 Temmuz 1330 (3 Ağustos 1914) tarihli şifre, *BOA, DH, ŞFR*, 43/156.

¹¹¹ Selanik İngiltere Konsolosu 1915 yılı Kasım ayı ortalarında Alakaş' isminde bir şahsı İstanbul'a göndermişti. Görünürde Yafa'da Mısır askerî harekâtına katılacak olan ve askerî kuvvetler arasında tabip sıfatıyla bulunan yeğeni Saul Cohen'i görmek istediğini bildiren Alakaş'ın hedefi İngilizler lehine casusluk yapmaktı. Atina Sefareti'nden alınan 20 Kasım 1915 tarihli telgraf, *BOA, HR. SYS*, 2388/5; Ayrıca İstanbul Yunan Konsoloshanesi'nin vizesini havi pasaportu taşıyan Jacque Aelion adlı şüpheli şahsın Selanik'ten tekrar İstanbul veya Edirne'ye gittiği Selanik Şehbenderi'nden alınan 27 Ekim 1915 tarihli telgraf ile bildirilmişti. Selanik Şehbenderi'nden alınan 28 Ekim 1915 tarihli telgraf ve Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne 18 Ekim 1915 tarihli tezkire, *BOA, HR. SYS*, 2266/67; İstanbul Yunan Sefareti'nin pasaportu ile Pire Osmanlı Şehbenderliği'nden vize alan Adamantins Theodore Magoulas'ın da İngilizler hesabına Yunanistan'da casusluk yaptığı istihbar alınmış, hemen yakalanmayarak takibi ve bu suretle bütün faaliyetlerinin tespit edilmesi hedeflenmişti. Pire Şehbenderi'nden Said Halim Paşa'ya 9 Ağustos 1915 tarihli telgraf, *BOA, HR. SYS*, 2412/20.

¹¹² Terfi edilerek Konya'ya tayin olunan Anadolu Tren Şirketi memurlarından Sokrat'ın Balkan Savaşları sırasında Marmara'dan gönüllü olarak Yunanistan'a gittiği, Yunan ordusunda hizmet ettiği ve bir aralık Selanik Posta ve Telefon İdaresi'nde çalıştığı bu sırada Müslüman ahaliye tecavüz ve propaganda icrasından geri durmadığı, casusluk yapmasının da muhtemel olduğu yapılan tahkikattan anlaşıldığından gereğinin yapılması istenmişti. Neticede Yunanistan adına casusluk yapması muhtemel olduğundan Sokrat'ın görevinden uzaklaştırılması amacıyla gereğinin yapılmasına karar verildi. Polis Müdür-i Umumîsi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 14 Teşrin-i Sâni 1330 (27 Kasım 1914) tarihli tezkire; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Nafia Nezareti'ne 15 Teşrin-i Sâni 1330 (28 Kasım 1914) tarihli tezkire, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 3. Şube (BOA, DH, EUM, 3.Şb)*, 3/5, lef 1.

¹¹³ Aslen Yunanistan'ın Korfu adası ahalisinden olan Jan Travelos, Amerika'da 25 sene kalarak Amerikan tabiiyetine geçtikten sonra İstanbul'a gelmiş Haydarpaşa'da Bağçeli gazinosunda, gazinoculuk ve aynı zamanda su dubaları ticareti ile uğraşmış, önceleri Yunan vapurlarına su vermiş daha sonra da İngiliz vapurlarına kılavuzluk yapmıştı. I. Dünya Savaşı'nın ilânı üzerine işsiz kaldığından Jan Trevalos veledi Engalos adıyla

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılacağını hisseden İtilâf Devletleri 1914 yılı Eylül ve Ekim aylarından itibaren Ege Denizi'nde Yunanistan'ın elinde bulunan adalara yerleşerek Osmanlı Devleti'ni denetim altında tutmaya çalıştılar. Bu arada gerek Yunanistan gerekse Osmanlı topraklarında İtilâf Devletlerinin emellerine hizmet edecek ve Osmanlı Devleti'nin aldığı güvenlik tedbirlerini etkisiz hale getirecek casusluk teşkilatları kuruldu. Osmanlı topraklarında Batı Anadolu, Akdeniz, Marmara ve Karadeniz kıyılarında bulunan Rumların bu teşkilatlara meylettikleri gözlemlenmekteydi. Ahali içerisinde başta bakkal, makinist, kondüktör ve işçiler olmak üzere bazı Rumlar, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtını İtilâf Devletlerine iletiyorlar, onlara yardım ve yataklık yapıyorlardı. İtilâf Devletlerinin casus ağı içerisinde İzmir önemli bir yer işgal etmekteydi. Öyle ki, Limon Von Sanders, casus yatağı olmasından dolayı Enver Paşa'nın Urla'daki Rumları tahliye etmeyi düşündüğünü, Yunanlı yazar Georgios Nacracas da Urla'ya bağlı Gülbahçe köyünde Rumların 2,500 kişiyi bulan geniş bir casusluk ağı kurduklarını ifade etmektedir. Akdeniz sahillerinde Muğla, Antalya, Mersin, Adana, İskenderun ve Karadeniz sahillerinde bazı Rumların İtilâf Devletleri yararına faaliyette buldukları tespit edilmişti. Yine Heybeliada Rum Ticaret Mektebinde casuslukta kullanılan telsiz ve telgraf aletleri ele geçirilirken, Şile'de Rumların Boğazları bombardımana tutan Ruslara yardım ettikleri anlaşılmıştı¹¹⁴.

Ayvalık Rumlarının da İtilâf Devletlerine bilgi verdikleri biliniyordu. 5 Aralık 1915 tarihinde Çanakkale Savaşları devam ederken nüfusu tamamen Rum olan Ayvalık Cunda Adası (Ali Bey) ahali isyan çıkarmış ve Midilli'den gelen Rumlarla birleşerek Osmanlı askerlerine saldırmış, Osmanlı askerlerinin çekilmesinden sonra resmi binaları tahrip etmişler neticede 305 Rum hane Midilli'ye kaçmıştı¹¹⁵.

Savaşın ilk yıllarında Yunan yetkililerden aldıkları talimatlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin iç işleri ve askerî durumu hakkında Yunan Hükûmeti'ne

seyahat vesikası olarak 18 Şubat 1915 tarihinde Amerika'ya dönmüş sonradan ailesini de yanına almıştı. "Fesat erbabından olduğu, İstanbul'da kaldığı sıralarda sürekli olarak İngiliz denizciler ile temas ve münasebette bulunduğu, hâlihazırda Yunanistan'da kendisi ve oğlunun İngilizler hesabına çalışmakta ve casusluk yapmakta oldukları istihbar alınmıştı. Bu şahısların İstanbul'a dönmeleri ihtimaline karşı gerekli takibatın yapılması eşkalleri ile birlikte Emniyet Hudud Müfettişliği'ne bildirildi ve memleket dâhiline girmek istemeleri halinde müsaade edilmemesi için emniyet müfettişliğine bilgi verildi. Polis Müdür-ü Umumi'sinden Dâhiliye Nezareti'ne 15 Teşrin-i Sâni 1331 (28 Kasım 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 19/43, lef 4; Polis Müdür-i Umumi'sinden Dâhiliye Nezareti'ne 23 Teşrin-i Sâni 1331 (6 Aralık 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 19/43, lef 2; 24 Teşrin-i Sâni 1331 (7 Aralık 1915) tarihli müzekkere, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 19/43, lef 1.

¹¹⁴ Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 249-254.

¹¹⁵ Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 251-252.

malumat verdikleri tespit edilen Rumlar, Osmanlı Divân-ı Harpleri tarafından cezalandırıldılar¹¹⁶.

Zaman zaman devlet hassasiyetinin ağır bastığını, şüpheli ancak haklarında tam delil bulunamayan Rumların da yurt içerisinde muayyen bölgelere gönderilerek gözetim altında tutulduklarını söylemekte sakınca yoktur. Bu tür kararların Yunanistan'da kötü bir tesire neden olduğunun altını çizen Yunanistan Elçiliği, yaşanan hadiseler hakkında gayr-i resmî şikâyetle bulunmuştu¹¹⁷. Venizelos bizzat Yunanistan Elçiliği'ne bir telgraf göndererek bu tür hadiselerle maruz kalan Rumların kendilerini fazlasıyla meşgul ettiğini, işi gücüyle meşgul olan Rumlara insanî ilkeler doğrultusunda muamele yapılması gerektiğini, aksi takdirde yaşananların Yunanistan'da ciddi bir galeyana neden olabileceğini bildirmiş ve bu düşüncelerinin Talat Bey'e iletilmesini istemişti¹¹⁸.

Malum olduğu üzere Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'na katılması Osmanlı Devleti ile Almanya arasında doğrudan ulaşım olanak sağlamıştı. Bundan rahatsız olan İngilizlerin, Sofya ile İstanbul arasındaki demiryolu hattını ve vagonları tahrip ettirmek üzere Atina'da Karamanlı Rum muhacirlerinden ve Ermenilerden çeteler kurmaya çalıştıkları istihbar alındı. Atina'daki Bulgaristan Elçisi, İngilizlerin bu çetecileri bir savaş gemisi ile İnös (Enez)-Dedeğaç yahut Kavala civarına çıkarmayı plânladıklarını haber almıştı. Bu ve benzeri istihbarat,

¹¹⁶ Misal olarak Geyve kazasının Ortaköy köyünden Ekmekçi Espero oğlu Tanaş ile firarı Istrancalı Dimitri oğlu Tanaş'ın Yunan Hükûmeti memurlarından aldıkları talimatlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin iç işleri ve askerî durumu hakkında Yunan Hükûmeti'ne malumat verdikleri tespit edilmiş, Divân-ı Harb-i Örfî bu şahısların idamına (firarî olanın giyaben) karar vermişti. 20 Mayıs 1330 (2 Haziran 1914) tarihli İrade-i Seniyye, Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne 21 Mayıs 1330 (3 Haziran 1914) tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4289/321653; Seferberliğin ilânından sonra kıtaatlarından firar ile Yunanistan'a giden ve gizlice geri dönen, Osmanlı Devleti'nin askerî vaziyeti hakkında düşmana bilgi verdikleri mahkeme kararı ile sabit olan Yeniköylü Apostol oğlu Ergir ile Tanaş oğlu Mihael'in ve Dimitri oğlu Yuan, Yani oğlu Dimitriaki'nin askerî sırları ifşa ve casusluk ve Hiyanet-i Harbiye Hakkındaki Kanun'un on dördüncü maddesinin on ikinci fıkrası gereği idamlarına, onlarla aynı suça katılmış olan yedi kişinin ise on beşer sene küreğe mahkum edilmelerine karar verilmişti. Başkumandan Vekili Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sadaret'e 1 Temmuz 1331 (14 Temmuz 1915) tarihli tezkire ve 5 Temmuz 1331 (18 Temmuz 1915) İrade-i Seniyye, *BOA,İ.HB*, 171/3.

¹¹⁷ Yüksek Kaldırım'da sakin Kıryako adında 70 yaşında bir Rum, Rus bir damadının olması dolayısıyla casuslukla itham edilerek tevkif edilmiş ve Kayseri'ye sürülmüştü. Yunan temsilcileri Kıryako'nun kötü muameleye maruz kaldığını ve "bazen sopa ile de darp" edildiğini ileri sürüyorlardı. Yunan temsilcinin sözlü ifadesi, *BOA,DH.EUM*, 3.Şb, 3/62, lef 4; Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Dersaadet Polis Müdüriyeti Umumîyesi'ne 25 Kânûn-ı Sâni 1330 (7 Şubat 1915) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM*, 3.Şb, 3/62, lef 3.

¹¹⁸ Venizelos'un telgrafından alıntı(tarihsiz), *BOA,DH.EUM*, 3.Şb, 3/62, lef 5.

Osmanlı sınır güvenlik birimlerinin alarm seviyesini bir üst düzeye çıkarmalarına yol açmaktaydı¹¹⁹.

10. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan Arasında İstihbarat Paylaşımı

İtilâf Devletleri, I. Dünya Savaşı'nda henüz tarafsız olduğu dönemlerde Bulgaristan üzerinden Osmanlı topraklarında casusluk eylemleri yapmayı hedeflemişlerdir¹²⁰. İttifak Devletleri saflarına katılmasından itibaren Bulgaristan ile Osmanlı Devleti'nin elde ettikleri bilgileri birbirleriyle paylaştıklarına dair verilere ulaşmak mümkündür. I. Dünya Savaşı'na katılmasının ardından Bulgaristan'ın Selanik'te bulunan konsolosu Dışişleri Bakanlığı'na bir rapor sunarak Baalbekli Arab Tevfik ve Davidian adlı bir Ermeni'nin riyaseti altında beş altı kişiden mürekkep bir Ermeni çetesinin Edirne civarında Maraş köprüsüyle Uzunköprü ve diğer bazı köprüleri tahrip etmek amacıyla harekete geçtiklerini bildirmişti. Bulgarlar bu bilgiyi Osmanlı Devleti'nin Karaağaç Mutasarrıfı'na iletiler¹²¹. Karargâh-ı Umumî İstihbarat Şubesi Müdürü'nün emriyle Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Ali Seydi Bey'in Selanik'teki Osmanlı Şehbenderi ile temasa geçmesi neticesinde söz konusu teşebbüs hakkında bilgi ve belgeler elde edilmiş ve olayın ciddiyeti anlaşılmıştı¹²². Elde edilen bilgi ve belgeler incelendiğinde Arap Tevfik'in İngilizlere casusluk ettiği ve bunun daha önce İstanbul'a bildirildiği ortaya çıkmıştı. Söz konusu belgeler arasında Arap Tevfik'in Dedeağaç İngiliz Başkonsolosu Morgan ile yaptığı yazışmalar ile birlikte yaptığı masrafları gösteren bir hesap pusulası bulunmaktaydı¹²³. Savaşın ilerleyen dönemlerinde istihbarat paylaşımı artarak devam etti.

¹¹⁹ Atina Sefiri Galib Bey'den alınan 14 Kasım 1915 tarihli telgraf, *BOA,HR.SYS*, 2415/43.

¹²⁰ 14 Kasım 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Sofya Elçisi, İstanbul'daki Union Sigorta Şirketi memurlarından Fransa pasaportu taşıyan ve Fransız himayesinde olduğunu ileri süren Antuan Poyos adlı şahsın sözde adı geçen şirketin işlerini yürütmek bahanesiyle sık sık Sofya'ya giderek Ermeni komiteleri ile temasta muharebe vasıtası olduğunu ancak son zamanlarda muharebe vasıtası olmaktan ziyade casusluk yapmaya başladığını bildirmişti. Bunun üzerine Hariciye Nezareti 19 Kasım 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden gerekli tahkikatın yapılmasını talep etti. Hariciye Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne 6 Teşrin-i Sâni 1330 (19 Kasım 1914) tarihli tezkire; Sofya Sefiri'nden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya 20 Ocak 1914 tarihli telgraf; Sofya Sefiri'nden Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya 1 Kasım 1914 tarihli telgraf, *BOA,HR.SYS*, 2266/12, lef 1.

¹²¹ Edirne Karaağaç Hudud İstilaat Memuru'ndan 15 Teşrin-i Sâni 1331 (28 Kasım 1915) tarihli şifre, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 19/21, lef 1-3.

¹²² Karargâh-ı Umumî İstihbarat Şubesi Müdürü emriyle Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Ali Seydi'den Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'ne 12 Teşrin-i Sâni 1331 (25 Kasım 1915) tarihli şifre, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 19/21, lef 2.

¹²³ İngilizler tarafından Drama'ya gönderilen Arap Tevfik'in, Kavala Otel'i'nde ikamet ederek Osmanlı Devleti'ndeki dostlarından aldığı bilgileri İngilizlere iletildiği istihbarat

Sofya Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti elde ettiği bazı delil ve emarelerden yola çıkarak 27 Kasım 1915 tarihli trenle Sofya'dan İstanbul'a hareket eden ve Osmanlı pasaportu taşıyan Mina Salamoviç adlı kadının Rus casusu olabileceğini Osmanlı Şehbenderi'ne ihbar etti ve bu sayede gerekli tedbirler alınabildi¹²⁴.

Bulgaristan Hükûmet kaynakları, Osmanlı kara ve deniz kuvvetlerinin harekâtıyla, istihkâmlarının vaziyetini Ruslara ihbar etmek üzere kurulan bir teşkilatı da deşifre ettiler. Yapılan tahkikat neticesinde adı geçen teşkilat üyeleri derhâl yakalanarak Divân-ı Harb'e verildi. Üyeler üzerinde İstanbul Boğazı ile Varna ve Burgaz limanlarındaki müstahkem mevkilere ait plânlar ele geçirilmişti. Ele geçirilen telgraflardan bu teşkilatın İstanbul'la irtibatını Beyoğlu'ndan Epistrofi adlı bir şahsın sağladığından şüphe ediliyordu¹²⁵. Zamanında yapılan uyarılarla bu tür hadiseler aşgari seviyeye indirilebildi.

11. Osmanlı Vatandaşlarının Casusluk Faaliyetlerine Karşı Uygulamalar

Osmanlı Hükûmeti'nin, I. Dünya Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren düşman devletlerle ve gizli komitelerle temasa geçebilecekleri düşüncesiyle kamuda görev yapan şahıslara, bilhassa şüphe duyulan gayr-i Müslim vatandaşlara karşı son derece ihtiyatlı yaklaştığı dikkatlerden kaçmamaktadır¹²⁶.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, konsoloshanelerde tercümanlık vs. yapan gayr-i Müslimler yakından takip ediliyor, bunlardan casusluk yaptıkları belirlenenler derhâl Divân-ı Harbe veriliyorlardı¹²⁷. Silâhlı olarak düşman

alınmıştı. Ayrıca Arap Tevfik, Zodirop isminde bir Ermeni vasıtasıyla Bulgaristan ile iletişim sağlamaktaydı. İsmi tespit edilemeyen Edirneli zengin bir Müslüman şahsın da Karaağaç'a gelerek Zodirop'a bir mektup verdiği ihbar alınmıştı. Arap Tevfik, aynı zamanda Tanas isminde daha önce Osmanlı, hâlihazırda Yunan Hükûmeti hesabına çalışan bir kurye kullanmaktaydı. Konu hakkındaki (tarihsiz) rapor ve hesap pusulası, *BOA,DH.EUM,5.Şb, 19/21*, lef 5-7.

¹²⁴ Sofya Sefareti'nden alınan 28 Kasım 1915 tarihli telgraf, *BOA,HR.SYS, 2266/72*.

¹²⁵ Bu teşkilat, Bulgar Seyr-i Sefain Kumpanyası kaptanlarından iki kişi ile bir kaymakam bir küçük zabıt ve muharrir (yazar) Hristo Süleymanof'tan oluşmaktaydı. Sofya Sefiri Fethi Bey'den alınan 29 Ekim 1915 tarihli telgraf, *BOA,HR.SYS, 2266/68*.

¹²⁶ Merkez posta memurlarından ve Ramgavar Fırkası mensuplarından Armenak Kırıkçıyan'ın Ramgavar Fırkası'na ait mektupları bizzat muayene ettiği ve hizmetinden patrikhanenin pek ziyade memnun olduğu istihbar edildiğinden kendisi hakkında gerekli muamelenin yapılması istenmişti. Emniyeti Umumiye İstilaat Müdüriyeti'nden Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Şubesi Müdüriyeti'ne 5 Kânûn-ı Evvel 1330 (18 Aralık 1914) tarihli telgraf, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2. Şube (BOA,DH.EUM.2.Şb), 71/9*.

¹²⁷ Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Tomas Mıgırdıçyan adlı bir Ermeni, (tamamen silindiği için anlaşamıyor büyük ihtimale Rus) konsoloshanesine giderek Mamüretü'l-Aziz Fırkası'nın kumandan, yüksek rütbeli subayların isimleri ile

kuvvetlerine katılarak kılavuzluk ve casusluk yapan gayr-i Müslimler de tespit edildiklerinde ağır cezalara çarptırılıyorlardı¹²⁸. Orduda istihdam edilen gayr-i Müslimlerin işledikleri başlıca suçlar arasında askerî sırları ifşa etmek dikkat çekiyordu¹²⁹. Ermeni komitelerine casusluk yapmak üzereyken yakalanan casuslar tedirginliği daha da artırıyordu¹³⁰. I. Dünya Savaşı başladığında bu ve benzeri vakalar öngörülerek gayr-i Müslimlerin amele taburlarına sevk edilmeleri kararlaştırılmıştı. II. Meşrutiyetle birlikte mecburi askerliğe tabi tutulan gayr-i Müslimlerin I. Dünya Savaşı başladığında cepheye sevklerinde mahzur görüldüğünden Osmanlı Devleti gayr-i Müslimleri geri hizmetlerde kullanmaya karar vermiş bu maksatla yol, tarım, maden, inşaat ve fabrikalarla tren hatlarının yapım ve bakımı gibi işlerle meşgul olmak üzere amele taburları kurulmuştu¹³¹. Zürcher, amele taburlarını daha çok Ermeni meselesi özelinde ele alarak bu

askerlerin miktarını içeren bir listeyi sunmuştu. Adı geçen konsolos tarafından hazırlanan rapor ele geçirildiğinden hakikat ortaya çıkmış ve Tomas Mıgırdıçyan'ın Divân-ı Harb'e sevkine karar verilmişti. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Diyarbekir Vilayeti'ne 16 Teşrîn-i Sâni 1330 (29 Kasım 1914) tarihli şifre, *BOA,DH,ŞFR*, 47/243.

¹²⁸ Toprakkale'deki erzak deposunu yağma ettirdikten sonra bazı köylere tecavüz ederek ve saldırarak halkı öldürdüğü Divân-ı Harb-i Örfi kararı ile sabit olan İsfö ve arkadaşları hakkında verilen idam kararı 23 Temmuz 1331 (5 Ağustos 1915) tarihli irâde ile tasdik edilmişti. Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne 5 Ağustos 1915 tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4369/327673; Kalimnos (Kos Adası)'nda Duyûn-ı Umûmiye Memuru Hristo, tüccardan Nikola Vouvalis ve yine aynı bölge tüccarlarından Bodrum'da büyük arazi ve Anadolu'da gümüş madeni sahibi Michael Manglis'in İngilizler hesabına casusluk yaptıkları belgeleriyle beraber istihbar alınmıştı. Atina Sefareti'nden alınan 21 Ağustos 1915 tarihli şifre, *BOA,HR.SYS*, 2105/43.

¹²⁹ Askerî sırları ifşa ettiği Dersaadet Divân-ı Harb-i Örfisi kararıyla tespit edilen Behdi oğlu Cercis'in 5 Teşrîn-i Sâni 1331 (18 Kasım 1915) tarihli irâde ile cezalandırılmasına karar verilmişti (belgede nasıl bir ceza verildiğinden bahsedilmiyor). Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne 7 Teşrîn-i Sâni 1331 (20 Kasım 1915) tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4385/328841.

¹³⁰ 28/29 Kasım 1918 gecesi Başkale hududunda Ermeni komitelerine casusluk yapmak üzereyken biri Ermeni diğeri Müslüman iki casus üzerlerinde evrakla birlikte yakalanmıştı. Öteden beri Ermeni komitelerine postacılık ettikleri anlaşılan bu casuslar, Azerbaycan'ın batısındaki Salmas kentinde bulunan Ermeni komitesinden Van Ermeni komitesine mektup getirdiklerini, Bakü tarafından Ermeni komitelerin saldıracaklarını, dâhildekileri bu harekâta iştirake teşvik için kendilerine talimat verildiğini itiraf etmişlerdi. Savaş başından itibaren Ermenilerin böyle bir hazırlık içerisinde olduklarına dair haberler alınmaktaydı. Ele geçirilen casuslar da bunu kanıtlamaktaydı. Van Vali Vekili Cevdet Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 16 Teşrîn-i Sâni 1330 (29 Kasım 1914) tarihli şifre, *BOA,DH,ŞFR*, 451/19.

¹³¹ Cengiz Mutlu, *I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, İstanbul 2007, s. 44-58, Efiloğlu, *a.g.e.*, s. 266.

taburlarda yaşanan kayıpların Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu askerî, siyasi, ekonomik ve sosyal şartlar dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir¹³².

1915 yılı ortalarından itibaren casusluk faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin hem iç hem de dış güvenliğini tehdit eder bir boyuta ulaşmıştı. Savaş öncesinde yaşanan sorunlardan dolayı Ermenilerin yaptıkları yazışmalar yakın takibe alındı. Takibat neticesinde bazı Ermenilerin yurtdışı ile yaptıkları yazışmalarında; "bizim damat gidecektir", "enişte Aragil Efendi'nin yanına hizmetkâr tayin olundu" gibi şifreli cümlelerle dışarıya çeşitli bilgiler aktardıkları tespit edildi. Bundan dolayı Ermeni Patrikhanesi'nin yurt dışı ile yaptığı yazışmalar da mercek altına alındı. I. Dünya Savaşı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin Rusya ile ilişkileri kesildiğinden, İstanbul Ermeni Patrikhanesi henüz tarafsız olan İtalya'nın İstanbul Elçiliği aracılığıyla Eçmiyazın (Erivan) Katagigosluğu ile muhaberede bulunuyordu. Emniyet istihbarat şubesi haklı olarak, ülkenin askerî durumu dâhil muhtelif konuları içeren bu yazışmaların Osmanlı Devleti ile savaş halinde olan Rusya'ya iletilebileceği endişesini taşımaktaydı. Bundan dolayı yapılan yazışmaların kontrolü için gerekli önlemlerin alınması yetkililere tebliğ edildi¹³³.

Düşman devletlerin, gerek Osmanlı topraklarını iyi tanımaları ve gerekse yabancı dil bilmelerinden dolayı casusluk faaliyetlerinde yoğun olarak Ermenilerden yararlanmaları askerî ve mülkî yetkililerin dikkatini çekmekteydi. Sevk ve İskân Kanunu'nun 2. maddesinde askerî yetkililere, "casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri" köy ve kasabaların ahalisini tek veya toplu olarak diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilme yetkisi verilmesinin temel sebebi de bu olsa gerektir.

Beklenenin aksine Sevk ve İskan Kanunu da casusluk faaliyetlerini önleyemedi. 15 Aralık 1915 tarihli irâde ile Osmanlı topraklarının bir kısmını hükümet idaresinden çıkararak bağımsız bir Ermenistan teşkili amacıyla gizlice kurulan bir komisyon azasından oldukları, silâh tedarik ederek ahaliye dağıttıkları, askerleri firara teşvik ettikleri, firarilere himaye sağladıkları ve onları sekâvete sevk ettikleri mahkeme kararı ile sabit olan 15 Ermeni vatandaşının idamlarına, 4 Ermeni vatandaşının ise 15'er sene küreğe konulmalarına karar verilmişti¹³⁴.

¹³² Eric Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, İstanbul 2005, s. 201-214.

¹³³ Ramazan Erhan Güllü, *Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış ve Gelişim Sürecinde İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Tutumu (1878-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış *Doktora Tezi*, İstanbul 2013, s. 449.

¹³⁴ Başkumandan Vekili Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan Sadaret'e 26 Teşrin-i Sâni 1331 (9 Aralık 1915) tarihli telgraf, 30 Teşrin-i Sâni 1331 (13 Aralık 1915) tarihli İrâde-i Seniyye, *BOA İ.HB*, 179/1.

Hükümet yalnız tecziye yoluyla suçla mücadele etmiyordu. Önceden haber alınması halinde şüpheli olup farklı mekânlara giderek sorun çıkarmak isteyen şahısların seyahatlerine de engel olunuyordu¹³⁵.

Osmanlı makamları düşman devletlere tabi olup şüphe duyulan din adamlarının da I. Dünya Savaşı'nda casusluk faaliyetlerine katılma ihtimallerini de göz önünde bulundurmuş, din adamlarının yazışmaları denetim altında tutulmuştur¹³⁶.

¹³⁵ İstanbul Polis Müdüriyeti, İzmit Ermeni murahhası Piskopos Ovakimyan'ın hükümetin İzmit'teki icraatlarını ifşa etmek üzere İstanbul'a geleceğini istihbar aldığından kendisinin livadan çıkmasına müsaade edilmemesini İzmit Mutasarrıfı'ndan istemişti. İstanbul Polis Müdüriyeti'nden İzmit Mutasarrıfı'na 5 Ağustos 1915 tarihli telgraf, *BOA,DH,ŞFR*, 54A/273.

¹³⁶ Bir kap suyun içine limontuzu kristalleri atılıyor, kullanılmamış bir kalemle kağıtta satır aralarına çıplak gözle görülemeyen gizli yazılar yazılabiliyor, bu yazı petrol lambasına sarınca gayet net bir şekilde okunabiliyordu. İstanbul'dan Selanik ve İzmir'de bulunan bazı şahıslara, satırları arasında bu şekilde Osmanlı donanmasının harekâtı hakkında gizli yazılar bulunan üç mektup gönderildiği Sansür Müfettişliği tarafından tespit edilmişti. Bu yazışmaları yapanların ruhban sınıfından oldukları kanaatine varılmış, mektuplardaki yazı ve imzalara istinaden bunların Galata'da Saint Piyer Kilisesi'ndeki odaların birinde ikamet eden eski Saint Piyer Ferer Mektebi Müdürü F. Simon Mari tarafından yazıldığından şüphe duyulmaktaydı. Yapılan incelemede yazı karakterlerinin kısmen benzediği görüldüyse de bundan emin olunamadı. F. Simon Mari tevkif edilince de mektupların aynı şekilde devam etmesi nedeniyle kanıt bulunamamış ve bu durum Divân-ı Harb-i Örfî'ye bildirilmişti. Bu yazışmaların Beyoğlu'nda ikamet eden bazı yabancı papazlarla Selanik'te bulunan Katolik Kilisesi ruhbanı arasında yapıldığı düşünülmekteydi. Hadiseden dolayı Başkumandan Vekili Enver Paşa da, düşman devletler tebaasından olup İstanbul'da serbestçe hareket eden yabancıların varlığından kaynaklanabilecek mahzurlara karşı Dâhiliye Nazırı'nın dikkatini çekmişti. Neticede mektupların papazlar tarafından gönderildiği kanıtlanamamışsa da İstanbul'da böyle bir heyetin olduğu artık kesin olarak anlaşılmıştı. 30 Ocak 1915 tarihli mektuptaki gizli yazıların tercüme suretleri ve Polis Müdür-i Umumîsi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 5 Şubat 1330 (18 Şubat 1915) tarihli tezkire; Karargâh-ı Umumi İkinci Şube Müdüriyeti'ne 30 Kânûn-ı Sâni 1330 (12 Şubat 1915) tarihli tezkire, Sansür Müfettişliği'nden Polis Müdüriyeti Umumîyesi'ne gönderilen rapor sureti; Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan Dâhiliye Nezareti'ne 22 Kânûn-ı Sâni 1330 (4 Şubat 1915) tarihli tezkire; Dâhiliye Nezareti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumîyesi'ne ve Aydın Vilayeti'ne 25 Kânûn-ı Sâni 1330 (7 Şubat 1915) tarihli telgraflar, *BOA,DH.EUM*, 5. Şb, 9/44, lef 1-6.

Divân-ı Harb kararıyla idam cezasına çarptırılıp haklarında kesin delil bulunamayan ancak şüpheli hâlleri görülen şahıslar hakkındaki kararlar ise hafifletilmekteydi¹³⁷.

Savaş döneminde Osmanlı makamları Müslüman-gayr-i Müslim ayrımı yapmaksızın casusluk yaptıklarından şüphe duyulan şahıslar hakkında gerekli muameleleri yapmaya gayret ediyorlardı. Başkent İstanbul¹³⁸ dışında casusluk

¹³⁷ Başkumandanlık yeterli delil olmadığından Viktor Balit ile arkadaşı Topal Avedis'in Adana Divân-ı Harbi tarafından verilen idam cezasının ömür boyu sürgün cezasına çevrilmesini önermiş, 8 Ağustos 1915 tarihli irâde ile bu öneri kabul edilmişti. Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne 10 Ağustos 1331 (23 Ağustos 1915) tarihli tezkire, *BOA,BEO*, 4370/327736; Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan 4 Ağustos 1331 (17 Ağustos 1915) tarihli tezkire, ve 8 Ağustos 1331 (21 Ağustos 1915) İrâde-i Seniyye, *BOA,İHB*, 173/31.

¹³⁸ Romanya'da bulunan Rusya tebaasından Tabib Binbaşı Mihail vasıtasıyla Rusya hesabına casusluk yapan Bahriye Kaymakamlığı'ndan emekli ve bir Alman vapurunda kaptan muavini olan Cemal Bey hakkındaki evrak Divân-ı Harbi Örfi'ye verilmişti. Polis Müdür-i Umumisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne 23 Mayıs 1332 (5 Haziran 1916) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM,5.Şb*, 5/25; II. Meşrutiyet'ten önce İstanbul'da Belediye Başkanlığı yapan ve "pek çok fenalıkta bulunduğu" düşünülen, Meşrutiyet'ten sonra firar eden Babuşçuzade İbrahim Bey'in İngiliz tabiiyetine geçerek Kandıye'de İngiliz Konsolosluğu'nda tercümanlık yapmaya başladığı, daha sonra maiyeti ile birlikte İstanbul'a geldiği tespit edilmişti. Konsolosluk tercümanı olduğundan hâlâ himayesi altında olduğu İngiltere'ye hizmet ettiği düşünülen İbrahim Bey ile emri altındaki Rus tebaasından İranlı Abdülkerim Efendi hakkında tahkikata başlandı. Abdülkerim Efendi'nin menfaati icabı, Girit (Kandıye)'de bulunan Rus Konsolos Vekili ile beraber 1898 yılında Osmanlı askerlerini Girit'ten atmak üzere Kandıye İngiliz askerî kumandanı tarafından tertip edilen ihtilâlde parmağı bulunduğu ve İngilizler tarafından idam edilen "kırk sekiz" Müslüman aleyhine şahitlik yaptığı ileri sürülmekteydi. Kırkkilise Polis Komiseri'nden Edirne Vilayeti Polis Müdürü'ne 18 Teşrin-i Sâni 1330 (1 Aralık 1914) tarihli tezkire, *BOA,DH.EUM.MTK*, 79/6; 6 Eylül 1898 tarihinde Kandıye'deki İngiliz askerleri aşar toplama yetkisini elde etmek maksadıyla vergi dairesine girmeye teşebbüs etmişlerdi. Osmanlı memurlarının ve halkın tepkisi neticesinde İngiliz askerleri ile çatışmalar meydana gelmiş, iki taraftan da çok sayıda sivil ve asker hayatını kaybetmişti. İngilizler kurdukları Divân-ı Harb'te yargıladıkları 7 Müslümanı 19 Ekim 1898 tarihinde idam etmişlerdi. Bkz.: Emin Ünsal, *Girit'in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009, s. 91-92 (Dolayısıyla Kırkkilise Polis Komiseri tarafından Edirne Vilayeti Polis Müdürü'ne gönderilen 18 Teşrin-i Sâni 1330 [1 Aralık 1914] tarihli tezkirede idam edildiği ileri sürülen kırk sekiz kişi olaylarda hayatını kaybeden Müslümanların tamamı olsa gerektir); 12 Temmuz 1915 tarihinde pasaportunu vize ettirerek İstanbul'a giriş yapan Selanikli Aziz hakkında da tahkikat yürütülmekteydi. İtilâfçıların adamı olduğu sanılan Selanikli Aziz'in casusluk yapmak ve incelemelerde bulunmak amacıyla İstanbul'a geldiği istihbar alınmıştı. Yunan Meclisi'ne aza seçimi sırasında Müslümanların ekseriyetine hâlel getirmek maksadıyla birçok hile ve

faaliyetlerinin yoğun olarak yürütüldüğü bölgeler çalışmamızda izah etmeye çalıştığımız üzere askerî harekât bölgeleri, cepheler ya da cephelere yakın olan mıntikalardı. Bu manada Irak, Kafkasya, Çanakkale, İzmir ve bilhassa Suriye adeta casus yatağı haline gelmişti. Sonradan Arap dünyasının büyük bir kısmını Osmanlı Devleti karşı karşıya getirecek olan olayların hazırlık ya da provalarının Suriye ve çevresinde gerçekleştirildiği gayet net bir şekilde anlaşılmaktadır.

Sonuç

19. yüzyıldan itibaren çevresel koşullardan kolaylıkla etkilenen Osmanlı Devleti'nde mutlakıyetten meşrutiyete geçiş süreci temel yapı taşlarının yerinden oynamasına ve iç dinamiklerde çok yönlü bir hareketlenmeye neden oldu. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin klasik güvenlik stratejisinin yeniden yapılandırılmasını ve önleyici güvenlik tedbirlerinin artırılmasını gerektirmekteydi. Trablusgarp ve Balkanlarda maruz kaldığı saldırılar ve I. Dünya Savaşı öncesinde yaşanan siyâsî gelişmeler karşısında Osmanlı yöneticileri güvenlik alanında da yeni arayışlar içerisine girdiler. Güvenlik algısında yaşanan değişimin doğal bir neticesi olmak üzere I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında önleyici tedbirler alındı.

Süreç içerisinde İttifak Devletleri saflarında I. Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Devleti savaş ilân ettiği İtilâf Devletleri ile köprüleri atmış, yıllarca

oyuna müracaat eden Selanikli Aziz, Fransızca ve Rumca gazetelerde makaleler yazmış, Venizelos lehinde şiddetle propaganda ve harekâta bulunmuştu. Zamanında Selanik'te Reji İdaresi'nde çalışan Selanikli Aziz, bu idarenin ilgasından sonra Adana'ya tayin edilmiş, 5 Mart 1331 (18 Mart 1915) tarihinde mahfuzen İzmir'e gönderilmiş ve şapka giymesinden dolayı tevkif edilerek Divân-ı Harb'e verilmişti. Yaşadığı bölgede Müslüman ahali de şapka giydiğinden genele uymak için şapka giydiğini söyleyerek beraat etmişti. Bir ara Gelibolu Reji İdaresi'nde de çalışan Selanikli Aziz, daha sonra metresiyle Selanik'e kaçmış ve 1915 yılı ortalarında ailesini yanına alma gerekçesiyle İstanbul'a oradan İzmir'e gitmek istediğini bildirmişti. Tahkikat derinleştikçe yeni bilgilere ulaşılmış Selanikli Aziz'in görevinin, Osmanlı kuvvetlerinin harekâtı hakkında Yunan Sefareti aracılığıyla Fransa ve İngiltere'ye malumat vermek olduğu ortaya çıkmıştı. Sabah gazetesinde 2 Nisan 1330 (15 Nisan 1914) tarihli bir kupürde "bu şahsın Yunanistan'da evlatları ile birlikte vaftiz olduğu, Divân-ı Harb'e sevk edilince Yunan Konsoloshanesi'nin araya girdiği, fakat konsolosun yanında zorla vaftiz ettirildiğini söylediği, velhasıl sağlam bir ayak olmadığı ve dolayısıyla Divân-ı harbin pirincin taşını ayıklamak zorunda olduğu" yazılıydı. Neticede Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti bu şahsı nezaret altında bulundurarak İstanbul'daki casus şebekesi hakkında malumat elde etmeyi düşündü. Selanikli Aziz hakkında Selanik Şehbenderi tarafından hazırlanan (tarihsiz) varaka ve Polis Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne 27 Temmuz 1331 (9 Ağustos 1915) tarihli tezkire, 2 Nisan 1330 (15 Nisan 1914) tarihli Sabah gazetesinden bir kupür; Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti'nden Dersaadet Polis Müdüriyeti-i Umumîyesi'ne 21 Temmuz 1331 (3 Ağustos 1915) tarihli tezkire, *BOA, DH.EUM, 3.Şb, 8/7, lef 1-5*

kendini bağlayan zincirlerden kurtulabilmişti. Ancak devlet hâlâ hassas ve kırılğan bir içyapıya sahipti. Savaş devam ettiği sürece içeride eşgüdüm sağlanmalı, izlenecek güvenlik stratejisinde hata ya da sapma meydana gelmemeliydi. Zaten hassas ve kırılğan olan dengelerin casuslar aracılığıyla bozulması devleti telafisi mümkün olmayan sorun ya da durumlarla karşı karşıya bırakabilirdi.

Devlet casuslukta kullanılabilecekleri düşüncesiyle posta güvercinlerini itlaf ettirecek dereceye varan bir güvenlik paranoyasına kapılmıştı ki, tarihi perspektiften bakıldığında bu algı biçiminin yadırganacak bir tarafı da yoktu. Savaş mefhumunun ne anlama geldiğini bilen hatta bilmeyen her yönetici, tüm aygıt ve donanımlarıyla devletin sürekli teyakkuz halinde ve tetikte beklemek zorunda olduğunun farkındaydı.

Profesyonel istihbarat alanında yeterli tecrübeye sahip olmayan Osmanlı yöneticileri ve bürokratları I. Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinden itibaren öncelikle kanunî düzenlemelerle casusluğu önleyici tedbirler almaya çalıştılar. Osmanlı haber alma kaynakları, düşman devletlerle işbirliği yapabilecek ya da onlara hizmet edebilecek potansiyele sahip gurup ve şahısları takibe aldılar. Objektif bir yaklaşımla daha çok Osmanlı topraklarında yaşayan düşman devlet vatandaşlarına ve gayr-i Müslimlere karşı önleyici tedbirler alındığını söyleyebiliriz ki, savaş ortamında bu durumun gayet normal karşılanması gerekir. Son tahlilde düşman devlet vatandaşlarıyla gayr-i Müslimlerin stratejik önemi haiz bölgelerden ve savaş sahalarından alınarak yurt içinde güvenli olduğu düşünülen bölgelere sevk edilmeleri kararlaştırıldı. Bu gelişmelerle eşzamanlı olarak imkânlar seferber edilerek casusluk teşebbüsleri ile mücadeleye başlandı. Elbette bu noktada seferberlik ve olağanüstü hâl ilân edilmiş olması avantaj sağlayabilirdi ancak sahada yapılacak hatalar ya da atılacak yanlış adımlar hem güvenlik hem de savaş stratejisinde tartışmalara yol açacak sapmalara neden olabilirdi. I. Dünya Savaşı esnasında önleyici tedbirler kapsamında çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu'nun yüzyıla yakın bir süredir tartışılmasının nedenlerinden bir tanesi de bu olsa gerektir.

Kaynakça

A. Arşiv Vesikaları

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bâb-ı Âli Evrak Odası (BOA,BEO)

Dâbiliye Emniyet-i Umumîye, Mubaberât ve Tensikât Müdüriyeti (BOA,DH.EUM.MTK)

Dâbiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA,DH.KMS)

Dâbiliye Nezâreti Ecânib Kalemi (BOA,DH.ECB)

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 2. Şube (BOA.DH.EUM.2.Şb)

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 3. Şube (BOA.DH.EUM, 3.Şb)

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 5.Şube (BOA.DH.EUM,5.Şb)

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti 6.Şube (BOA.DH.EUM,6.Şb)

Dâbiliye Nezâreti Emniyet-i Umumîye Müdüriyeti Memurin Kalemi (BOA, DH.EUM.MEM)

Dâbiliye Nezâreti Şifre Kalemi (BOA,DH,ŞFR)

Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği (BOA,HR.HMŞ,İŞO)

Hariciye Sıyasî (BOA,HR,SYS)

İrade Harbiye (BOA,İ.HB)

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (BOA, MV)

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD,TNZ)

2. Yayınlanmış Arşiv Vesikaları

Düstur, Tertip 2, Cilt 6, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1334.

B. Araştırma ve İnceleme Eserler

AHMAD, Faroz, *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jöntürkler)*, Çeviren: Nurhan Ülken, İstanbul 1971.

AKŞİN, Sina, *Jöntürkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara 2012.

AVCIOĞLU, Doğan, *31 Mart'ta Yabancı Parmağı*, Ankara 1969.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi II. Cilt, Trablusgarp ve Balkan Savaşları*, Ankara 1943.

EFİLOĞLU, Ahmet, *Osmanlı Rumları Göç ve Tehcir 1912-1918*, İstanbul 2011.

ERICKSON, Edward J., *Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912-1913*, London 2003.

- ERICKSON, Edward J., *Ottoman Army Effectiveness in World War I A Comparative Study*, London, Routledge 2007.
- HALL, Richard C., *Balkan Savaşları: I. Dünya Savaşı'nın Provası*, Çeviren: M. Tanju Akad, İstanbul 2003.
- HATİPOĞLU, M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988.
- HİÇYILMAZ, Ergun, *Belgelerle Teşkilat-ı Mabsusa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul 1979.
- İRTEM, Süleyman Kani, *31 Mart Vakası ve Hareket Ordusu, Abdülhamid'in Selanik Sürgünü*, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul 2003.
- LEWY, Guenter, *The Armenian Massacres in Ottoman Turkey A Disputed Genocide*, Utah 2005.
- MACK, John E., *A Prince of Our Disorder The Life of T.E.Lawrence*, Massachusetts 1998.
- MCCARTY, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıymı (1821-1922)*, Çeviren: Fatma Sarıkaya, Ankara 2012.
- MUTLU, Cengiz, *I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, İstanbul 2007.
- SHAW, Stanford J., *The Ottoman Empire in World War I*, Ankara 2006.
- SHEFFY, Yigal, *British Military Intelligence in the Palestine Campaign (1914-1918)*, London 1998.
- ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara 2006.
- ŞİMŞEK, Erdal- Bahar, İlhan, *Türkiye'de İstihbaratçılık ve Mit*, İstanbul 2004.
- ÜZEN, İsmet, *Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü Kanal Seferleri*, İstanbul 2011.
- ZÜRCHER, Eric Jan, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma*, İstanbul 2005.

C. Makaleler

- VARNAVA, Andrekos, "British Military Intelligence in Cyprus During the Great War", *War in History*, 19(3), (2012), s. 353-378.
- SAYILIR, Burhan, "Çanakkale Kara Savaşı Sırasında Casusluk Faaliyetleri ve Türklerin Aldıkları Tedbirler ", *Genelkurmay Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Ağustos 2006), s. 99-108.
- GİLL, David W. J., "Harry Pirie-Gordon: Historical Research, Journalism and Intelligence gathering in the Eastern Mediterranean (1908-18)", *Intelligence and National Security*, 21: 6, (2006), s. 1045-1059.
- KÖNİ, Hasan, "I. Dünya Savaşı Öncesinde İstihbarat ve Günümüze Etkileri", *Avrasya Dosyası İstihbarat Özel*, (Yaz 2002), s. 150-166.
- UMUNÇ, Himmet, "Boş Hayal Peşinde: T.E. Lawrence ve Arap İsyanı Üzerine Bir Değerlendirme", http://www.cliohistory.org/fileadmin/files/cliolibrary/TE_Lawrence_FutileFantasyTurkish.pdf

- UYSAL, Nejdet, “Çöküşten Mütarekeye Osmanlı’da Haber Alma”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 40, (Kasım 2007), s. 523-543.
- ÇETİN, Nurten, “Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’nda İtilâf Devletleri Vatandaşlarına Yönelik Uygulamalarından Biri: Sürgün (Edirne Örneği)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5, (Ocak 2013), s. 75-94.
- KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Devleti’nde Sıkıyönetim ile İlgili Mevzuat Üzerine Bir Deneme”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, S. 12, (2001), s. 157-171.
- KÖSE, Osman, “Bulgaristan Eمارeti ve Türkler”, *Türkoloji Dergisi*, C. I, S. 2, (2006), s. 237-272.
- SHEFFY, Yigal, “Intelligence and the Middle East, 1900-1918: How Much do we Know”, *Intelligence and National Security*, Volume 17, Issue 1, (2012), s. 34-35.
- SARINAY, Yusuf, “Rusya’nın Türkiye Siyasetinde Ermeni Kartı (1878-1918)”, *Gazi Akademik Bakış*, C. I, S. 2, (2008), s. 69-105.
- ÇAKMAK, Zafer, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Bosna-Hersek’i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, S. 4, (2003), s. 16-20.

D. Tezler

- BAYRAKTAROVA, Emine, *Bulgaristan’daki Müslüman Azınlıkların Statüsü (1908-1919)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.
- ÇETİN, Erol, *Bulgaristan Prensiği ile Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasî İlişkiler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.
- GÜLLÜ, Ramazan Erhan, *Ermeni Sorununun Ortaya Çıkış ve Gelişim Sürecinde İstanbul Ermeni Patrikhanesi’nin Tutumu (1878-1923)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013.
- ÖZGÜR, Gülay, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.
- ÜNSAL, Emin, *Girit’in Türk Hakimiyetinden Çıkışı*, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.